TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

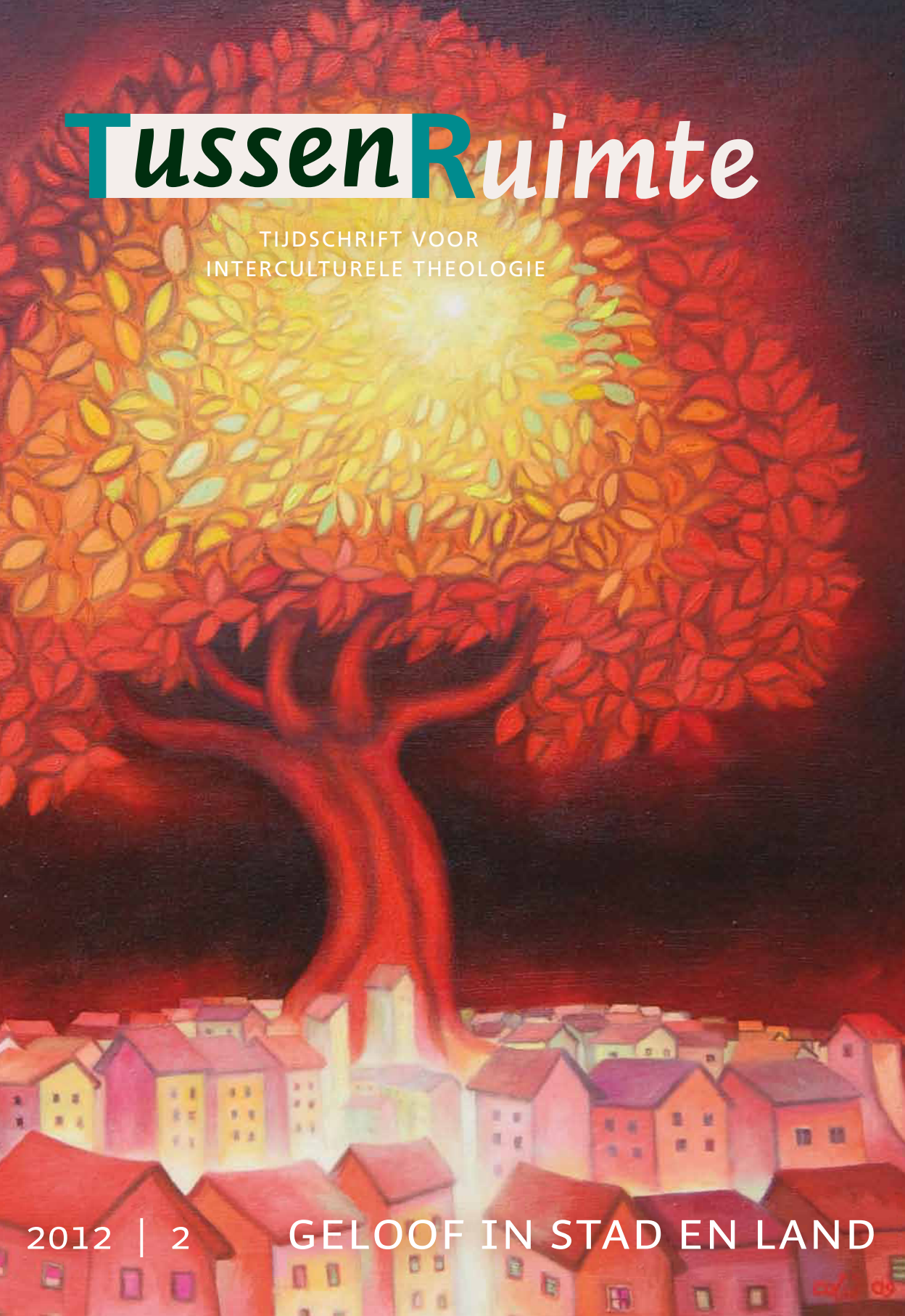

2012 | 2

GELOOF IN STAD EN LAND

INHOUD

TR

3 Redactioneel

31 Column

52 Impressies

56 Boeken

60 Film

61 Muziek

62 Agenda

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Niels de Jong
Jong, stads en protestants

9 ONDERZOEK | Lea Verstricht
De stad als nieuwe ruimte voor de kerken

15 COLUMN | Henriëtte Nieuwenhuis
Kota* versus *Desa

16 DEBAT | Aart Mak
Het beste komt nog

20 PORTRET | Nico den Bok
Het huwelijk als citypastoraat

25 ANTITHESE | Wim Beekman
Tien geboden voor de dorps-dominee

32 MENSEN IN BEELD | Ditteke den Hartog
Wonen in een Windhoeks 'plakkers-kamp'

37 WAS GETEKEND | Willeke Brouwer

38 INTERVIEW | Wilbert van Saane
Stem krijgen in de wereldkerk

44 PERSPECTIEF | Eline de Boo
Daar, in het hart van de stad, gebeurt het

50 Beeldmeditatie | Anne Marijke Spijkerboer
Stadsdaken

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 5 | nummer 2 | juni 2012
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch kwartaaltijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet in woord en beeld verslag van gelovige en missionaire initiatieven, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met Missio België, de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2012 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagillustratie: Jaime Colán, Peru, *De boom van het leven* (2008), olieverf op doek

Redactie
Ineke Bakker, Tom Boesten, Annemiek Buijs-Tuytelaars, Eleonora Hof, Aart Mak, Catherine De Ryck, Wilbert van Saane (hoofdredacteur), Arjan Schoemaker, Johan Visser

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Secretariële ondersteuning
Marion Popkema-van der Ven

Redactieadres
Redactie *TussenRuimte*, Nederlandse Zendingsraad,
Postbus 8092, 3503 RB Utrecht
redactie.tussenruimte@antenna.nl
www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
MissieZendingskalender 2012 (omslag), Renne Rus (3), IZB/Christiaan Bruijn (5, 6, 8), www.preciesinbeeld.nl (18), Harm Prins (27), Tetsje Zijlstra (30), Ditteke den Hartog (33-36), WCC (39), Wim Poldervaart/GZB (45-49), Kors Peilman (62-63)

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 6088, 4000 HB Tiel
Telefoon (0344) 63 70 85
Fax (0344) 63 56 59
abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2012
Een jaarabonnement in Nederland kost € 38,75;
in België € 40,00; elders in Europa € 44,00.
Een studentenabonnement kost € 26,75.
Losse nummers kosten € 9,50 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 14,00.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december. Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Geloof in stad en land

Op een stralende lentedag in maart liep ik even mijn conferentie uit, een mooi stuk Zuid-Duits bos in. Ik kwam terecht op een avonturenpad voor kinderen, uitgezet om de liefde voor de natuur aan te wakkeren. Onderweg stuitte ik op allerlei wetenswaardigheden over bomen en dieren. Uiteindelijk kwam ik terecht bij een verrekijker met daarbij de volgende opdracht: 'Weet jij wat voor dingen allemaal van hout gemaakt worden? We hebben er een paar hier in het bos verstopt. Probeer ze maar te ontdekken.' Ik tuurde wat door de verrekijker en zag warempel een houten stoel en een boekenkastje in de bomen hangen.

De Verrekijker, *Ten Boer*

Zo zijn wij naar het (platte)land gaan kijken. Vroeger was de stad een groot dorp met meer mogelijkheden. Nu is het land een rustiger, groener deel van de stad geworden. Het land wordt bepaald door de voedsel- en recreatiebehoefte van de stad. Het geeft stadsbewoners soms ook toegang tot hun geestelijke bronnen, die ze in hun drukke stadsleven wel eens kwijtraken.

Over geloven in de stad en over de dynamische relatie tussen stad en land gaat deze aflevering van *TussenRuimte*. Sommige bijdragen richten zich in het bijzonder op zones die als poort, als overgang functioneren. Daar zijn mensen in beweging, van land naar stad of andersom. Daar ontmoeten culturen en godsdiensten elkaar. Hoe zijn christelijke kerken in zulke zones missionair present?

— Wilbert van Saane, hoofdredacteur

Jong, stads en protestants

Het is nog geen regel, maar één ding is zeker: protestantse gemeenten in grote steden trekken vooral twintigers en dertigers. Dat is een trend die dwars ingaat tegen die van de 'dubbele vergrijzing' in de kerken van Nederland. Hoe is dit mogelijk? Wat betekent dit voor de kerk? Wat betekent dit voor de stad?

Misschien wel tot mijn eigen verbazing zag ik het in mijn eigen stadsgemeente gebeuren. Deze gemeente – De Samaritaan, een hervormde wijkgemeente in Rotterdam-Centrum – leek eind jaren negentig ten dode opgeschreven. Er kwamen nog maar ongeveer vijftig oudere bezoekers op een gemiddelde zondagochtend. Toentertijd waren er echter verschillende studenten die na hun studie besloten bij deze gemeente aan te haken. Langzaam maar zeker groeide het aantal jonge mensen. Vijftien jaar later bestaat de gemeente uit honderdvijftig kerkgangers op een zondagochtend, en 's middags negentig bezoekers. Ongeveer negentig procent van hen is onder de veertig jaar.

Ik zag een aantal andere stadskerken met vergelijkbare ontwikkelingen, waaronder een aantal behoorlijk grote gemeenten. Natuurlijk profiteerden deze gemeenten ook van de demografische ontwikkelingen; in de stad (blijven) wonen is in toenemende mate populair geworden bij twintigers en dertigers. Veel dertigers vertrekken weer wanneer er kinderen komen, maar in toenemende mate blijven er ook die toegewijd zijn aan de stad, ook al verandert hun gezinssituatie.

Het gat van de kerk?

Intussen leken over de hele linie de twintigers en dertigers zoek te zijn. Een paar jaar geleden was er binnen de Protestantse Kerk in Nederland een conferentie met de opvallende titel 'Het gat van de kerk'. Deze conferentie ging over het ontbreken van die zogeheten tussengeneratie in de kerk. Veel gemeenten worden kleiner en grijzer. In veel kerken zijn er wel ouderen en kinderen, maar daartussen zit een flink gat. Wat deze trends betreft, zijn de ontwikkelingen buiten de grote steden in veel gevallen vergelijkbaar.

De leegloop van de gevestigde protestantse kerken was in de grote steden het duidelijkst zichtbaar. (Migrantenkerken en evangelische en pinkstergemeenten laat ik buiten beschouwing, al zou het minstens zo interessant zijn die ontwikkelingen na te gaan. Ook de rooms-katholieke kerk betrek ik er niet bij.) Vooral in de jaren zeventig en tachtig trokken allerlei hervormde en ge-

In de stad (blijven) wonen is in toenemende mate populair geworden

Bart Walhout (33) en Marleen Schoonderwoerd (33), Utrecht

Bram Dijkstra (34), Rotterdam

reformeerde gemeenteleden de stad uit. Ze gingen naar randgemeenten, waar in die tijd allerlei nieuwe kerkgebouwen verrezen. De lege plekken die zij achterlieten, werden niet opgevuld. Eind jaren negentig leek de neergang in de stad te stabiliseren. En aan het begin van de eenentwintigste eeuw zijn er zelfs verschillende protestantse gemeenten die weer groeien.

Boeien en binden

Dit alles leek mij een onderzoek waard. Want terwijl in veel gemeenten (ook in de stad!) de twintigers en dertigers ontbreken, is er in de grote steden een aantal gemeenten die bijna volledig uit deze groep bestaan. Met ondersteuning van diverse kanten ben ik onderzoek gaan doen, dat resulteerde in het magazine *YUP, Young Urban Protestants*.

Een voorbeeld kan de waarde van dit onderzoek verduidelijken. Als Free Record Shop zou ontdekken dat de twintigers en dertigers uit het klantenbestand zouden verdwijnen, zou zij zich, vermoed ik, zeer grote zorgen maken. Als zij zou ontdekken dat bepaalde filialen het echter grotendeels moeten hebben van twintigers en dertigers, zou ze bij die filialen te rade gaan. En ze zou die twintigers en dertigers vragen waarom ze uitgerekend naar *die* filialen gaan. Want blijkbaar doen die filialen iets goed. Dat is ook mijn vooronderstelling geweest bij dit onderzoek. Er is een aantal stadsgemeenten die in ieder geval in één ding goed zijn: het boeien en binden van twintigers en dertigers.

Vijf stadsgemeenten

Ik ben te rade gegaan bij die kerken binnen de Protestantse Kerk in Nederland die voor-

Everdina van Rijn (25), Rotterdam

Harmen van Doorn (26), Utrecht

al twintigers en dertigers trekken, en heb me daarbij geconcentreerd op de vier grote steden: Rotterdam, Amsterdam, Utrecht en Den Haag. Allereerst om het onderzoek af te bakenen en ten tweede omdat ontwikkelingen meestal in steden beginnen, ook wat de kerk betreft.
Voor het onderzoek moest minimaal vijftig procent van de volwassen kerkgangers op een gemiddelde zondag tussen de twintig en vijfendertig jaar zijn. Vijf kerken kwamen uiteindelijk bovendrijven. Er waren wel meer kerken die in toenemende mate twintigers en dertigers verwelkomen, maar alleen deze vijf haalden het genoemde percentage. Naast mijn eigen gemeente De Samaritaan in Rotterdam waren dat de Pelgrimvaderskerk, ook in Rotterdam, de Nieuwe Kerk en de Jacobikerk in Utrecht en de Jeruzalemkerk in Amsterdam.
Een kleine honderd gemeenteleden tussen de twintig en vijfendertig jaar uit deze vijf gemeenten zijn uitgebreid geënquêteerd. Daarnaast heb ik uit andere gemeenten allerlei mensen geconsulteerd die ofwel veel met twintigers en dertigers bezig zijn, ofwel een groeiende populatie twintigers en dertigers kennen.

Ik heb dus onderzocht waarom sommige twintigers en dertigers *wel* aansluiting hebben gevonden bij een bepaalde stadsgemeente. Die twintigers en dertigers bleken grotendeels een kerkelijke achtergrond te hebben, maar zeker niet allemaal. Die kerkelijke achtergrond was bovendien heel divers. Uit de hele breedte van de protestantse kerk en uit allerlei andere kerkverbanden. Van zwaar reformatorisch tot evangelisch, van rooms-katholiek tot gereformeerd-vrijgemaakt. Deze kerken kenden een hoofdstroom van circa zestig procent

die stevig orthodox-gereformeerd was opgevoed, maar ook een stroom van allerlei andere (kerkelijke) achtergronden.

Vijf sleutels

Vanuit de enquêtes, interviews, eigen indrukken en literatuur kom ik, bij wijze van conclusie, tot een aantal sleutels. Zonder

Bij gebruik van deze vijf sleutels heb je gerede kans dat de twintigers en dertigers komen

die sleutels kun je het vergeten, als het om twintigers en dertigers gaat, is mijn stelling. Gebruik je die sleutels wel, dan heb je gerede kans dat de twintigers en dertigers komen. Zeker als de Geest gaat waaien, en je de demografie niet geheel tegen hebt. Het gaat om een totaalhouding van de vijf sleutels tezamen, op hoop van de Geest.

1 Twintigers en dertigers willen dat het ergens over gaat: over de Bijbel, over levensvragen, over Jezus, over moeilijke dingen, over hun leven in deze tijd. Het mag helder en geprofileerd.

2 Twintigers en dertigers willen ruimte: om soms anders te denken, om te twijfelen, om andere keuzen te maken, om er anders uit te zien, ruimte voor eens iets anders in de liturgie.

3 Twintigers en dertigers zoeken naar een gemeente waarin ze op hun plek kunnen zijn, waar ze gezien en gekend worden zonder doodgeknuffeld te worden. Het gaat hun niet om entertainment, maar om een plek waar ze serieus genomen worden en mogen bijdragen op hun manier; een plek waar ze ook andere leeftijdgenoten tegenkomen.

4 Twintigers en dertigers zoeken naar een gemeente waarin een goede sfeer heerst. Het leven is al moeilijk en complex genoeg, en dan hebben ze geen zin in gezeur, spanning, kerkpolitiek. Dan zoeken ze aanvaarding, gastvrijheid, welkom.

5 Twintigers en dertigers willen geen kerk die er alleen maar voor zichzelf is, maar zoeken een kerk waarin iets gedaan wordt. Een kerk die het verschil wil maken in de omgeving waar ze staat, missionair en diaconaal. En daaraan willen ze meestal best hun steentje bijdragen.

Vernieuwen

Kerk zijn in de stad is ook bij deze gemeenten iets kwetsbaars. Daarom zijn deze gemeenten ook niet te beschouwen als succesverhalen. Er haken mensen af, er gaat het nodige mis. Terecht kan gezegd worden dat er wel erg weinig allochtonen en lageropgeleiden meedoen in deze gemeenten. Ook dat is een spannende vraag: waar zijn die dan? En natuurlijk profiteren deze kerken van aanwas uit de orthodoxie in den lande, maar dat is zeker niet het hele verhaal.

Er valt te leren van deze stadsgemeenten. Niet omdat deze kerken de enige weg tot behoud van de kerk zijn. We hebben daarvoor bijvoorbeeld ook allerlei missionaire

Henrike Witting (22), Amsterdam

Karel Terwel (36), Rotterdam

initiatieven nodig, en diverse nieuwe netwerkachtige vormen om allerlei verschillende mensen te bereiken en te betrekken bij een vorm van kerk zijn. Maar we hebben ook gemeenten en voorgangers nodig die het oude en vertrouwde model vernieuwen en het zo een thuis laten worden voor nieuwe generaties.

Impact

Wat is de impact van deze vijf gemeenten op de stad? Om in de stad echt op te vallen is deze ontwikkeling nog te kleinschalig. Tegelijkertijd zetten deze gemeenten zich actief in voor de stad. Drie van deze vijf stadskerken hebben zelfs een diaconaal werker in dienst en zorgen ervoor dat een diaconaal wijkhuis kan draaien met vele vrijwilligers. Via organisaties als Stichting Present, de Voedselbank en Serve The City zetten leden van deze gemeenten zich ook actief in voor de onderkant van de stadse samenleving, waarbij ze de aloude valse tegenstelling tussen missionair en diaconaal weten te omzeilen. Het is verrassend om te zien hoe allerlei jonge hogeropgeleide mensen zich voor die stad willen inzetten. Kortom, de onderzochte gemeenten geven aan dat er hoop is voor gevestigde kerken in de stad.

Op *www.uitonverwachtehoek.nl* staat meer te lezen over het YUP-onderzoek, en via *http://www.izb.nl/verdieping/artikelen/young-urban-protestants-yup-612.html* is het onderzoek integraal te downloaden.

— Niels de Jong is als missionair predikant verbonden aan de protestantse wijkgemeente De Samaritaan in Rotterdam.

De stad als nieuwe ruimte voor de kerken

Kerk ontwikkelen in stedelijke contexten is even complex als de realiteit van de stad zelf. Praktijkonderzoeken in Antwerpen en Gent maken duidelijk dat de stad als heilige plek zich niet zo eenvoudig laat ontdekken. Voor aandacht en dialoog is ruimte nodig, zodat verscheidenheid alle kans kan krijgen.

De Vlaamse samenleving was tot voor enkele decennia homogeen katholiek, op enkele kleine groepen protestanten en geïsoleerde joodse en moslimgemeenschappen na. De (katholieke) kerk stond lang symbolisch in het centrum van de wooneenheden en domineerde het landschap. In de landelijke gebieden is dat nog steeds zo, maar de steden laten hoe langer hoe duidelijker een andere skyline zien. Kantoortorens, musea en woontorens bepalen volop het beeld van de stad en de publieke ruimte.
Dat vraagt iets van mensen, ten aanzien van elkaar, en ook van hun religieus gedrag. Wat betekent gemeenschap in zo'n samenleving? Wat betekent openbaarheid? Hoe en met wie worden verbanden aangegaan? Wie zijn de vreemdelingen? Welke accenten leggen we in het samenleven van alledag? Die context stelt ook vragen aan de kerk en de manier waarop ze zich manifesteert in de stad.
Dit artikel bespreekt een visie op de dynamiek van de stadsontwikkeling, met daaraan parallel de vraag wat die betekent voor kerkgemeenschappen, aan de hand van twee onderzoeken in Antwerpen en in Gent.

Restruimten

Onlangs kwam het derde *Cahier* uit van het team Vlaams Bouwmeester over kunst en openbare ruimte. Dit team wil, vooral via kunst, bijdragen aan het debat over de leefbaarheid van de stad.[1] Stadsprojecten en stadsplanning zijn vaak gericht op het functioneel benutten van de ruimte, waarbij weinig rekening wordt gehouden met de flexibiliteit die een actuele stedelijke omgeving vraagt. Het ongeplande gedrag moet ook de vrijheid krijgen, wil de noodzakelijke mentale ruimte in een stad niet al te zeer worden aangetast.

Het ongeplande gedrag moet ook de vrijheid krijgen

Het team merkt op dat er in uithoeken of aan vergeten muren zogenoemde restruimten ontstaan. Die worden ingenomen door mensen die aan het *Big Brother*-oog van de samenleving willen ontsnappen. Helaas zijn hier vaak de kanten van het leven die we liever verborgen houden, volop aan-

In een stad als Gent zijn vrijplaatsen nodig, waar ontmoeting en dialoog geoefend kunnen worden.

wezig: hondenpoep, drugsnaalden, condooms. Maar dergelijke gaten in de openbare ruimte geven paradoxaal genoeg even de nodige vrijheid aan mensen. Juist die restruimten bieden dus kansen die benut moeten worden.

In het cahier wordt – naast reportages over wat kunstenaars deden met dergelijke restruimten – ook gereflecteerd op het samenleven in de stad. Eric Corijn denkt bijvoorbeeld na over de openbaarheid van de publieke ruimte.[2] Is de publieke ruimte eigenlijk wel van iedereen? Wie wordt er toegelaten, en wie wordt er naar het onbestemde verdreven? In de dynamiek van de steden wordt maar al te vaak pijnlijk zichtbaar dat de publieke ruimte niet openbaar is en maar al te vaak vervangen wordt door de zekerheid van regels en omgangsvormen van bekenden.

Vreemdelingen

De ruimte die stedelingen ter beschikking krijgen, is nooit helemaal van hen alleen. Zij wordt gedeeld met mensen van vele rassen, culturen, talen en overtuigingen. Een

stad is zo een ontmoetingsplaats van vreemdelingen die op elkaar aangewezen zijn. In het private of parochiële kerkelijke domein proberen mensen wat zij als normaal of als herkenbaar beschouwen, zo lang mogelijk vast te houden. Maar in een publieke *en* openbare ruimte wordt gemeenschap gebouwd op flexibele verbanden. Dit raakt aan het levensgevoel van mensen. Niet zozeer een gezamenlijk verleden bindt hen, maar het zoeken naar een gezamenlijke toekomst.
Daarom is het bestaan van restruimten zo belangrijk. Het gevaar van de projectplanners is namelijk dat zij van de publieke ruimte een parochiële zone maken waarin mensen zich veilig voelen en zich thuis weten. Maar voor de ontwikkeling van verscheidenheid in een stad zijn vrijplaatsen of broedplaatsen nodig waar geëxperimenteerd kan worden met vrijheid en anders zijn, waar omwille van de restruimten ontmoeting en dialoog geoefend kunnen worden, waar openheid en aandacht worden ontwikkeld op wat goed leven *in* de openbaarheid kan zijn. Dergelijke plaatsen bepalen het uiteindelijke beeld van de stad en daardoor de hele mogelijkheid van leven en toekomst.

Stad van mens en/of van God

Ook in de theologie en de religiewetenschappen is de laatste jaren nagedacht over de stad als nieuwe leefomgeving van de groeiende helft van de wereldbevolking. De verschillende bijdragen willen vooral een poging zijn om de stad te laten zien als een mogelijkheid om creatief aan heden en toekomst te werken.[3] Daarvoor moet het idee van de stad als plek van louter decadentie verlaten worden. Al te lang is de stad door de theologie stiefmoederlijk behandeld als een plaats waar niet veel goeds kon gebeuren. Eigenlijk al sinds het opsplitsen van de stad in een stad van God en een stad van de mens, zoals Augustinus die bedacht. De heiligheid diende elders gezocht of nadrukkelijk aanwezig gesteld te worden in zogenoemde sacrale plekken.
Om die eeuwenoude dualiteit te overstijgen moet onder meer de ruimte waarin mensen wonen, opgewaardeerd worden. De fysieke

plaats waar het alledaagse bestaan georganiseerd wordt en van betekenis wordt voorzien, maakt dat de stad zelf als een religieuze plaats kan worden beschouwd. Vanuit de *urban theology* wordt mede nagedacht over ethische consequenties van stadsontwikkelingsprojecten, wordt aandacht gevraagd voor armoede en andere gevolgen van globalisering, gaat men op zoek naar de leefbaarheid van de stad, en komen ook migratie en interreligiositeit in het vizier.

Kerk ontwikkelen in stedelijke contexten is even complex als de stad zelf

In de praktijk blijkt het echter niet zo gemakkelijk te realiseren. Hoe wordt een kerkgemeenschap van betekenis voor haar lokale context? Wat dient zij te behoeden en wat dient ze achter zich te laten? In samenspraak met mensen die de zorg van kerkgemeenschappen ter harte nemen, blijken die vragen niet eenvoudig te beantwoorden.

Herbergkerk

In Antwerpen en Gent lopen op dit moment onderzoeken naar de manier waarop de kerk aanwezig kan zijn in de stad. Beide onderzoeken volgen geen vanzelfsprekend parcours.

Het eerste onderzoek speelt zich af in Antwerpen-Noord, door sommigen omschreven als een probleembuurt, als buurt van (drugs)criminelen, maar door anderen als een hippe buurt waar creativiteit ten volle de ruimte krijgt. De oorspronkelijke vraag en doelstelling van de onderzoeksprojectgroep was van de federatie Warm Noord (tien katholieke parochies en gemeenschappen) één grote parochie te maken die verscheidenheid toelaat. Na enkele jaren is het resultaat dat de parochies voorlopig blijven bestaan zoals ze bestaan. Wel worden op dit moment enkele mogelijkheden die aansluiten bij bestaande initiatieven, verder onderzocht. Zo wordt een parochie die al sterk diaconaal aanwezig is, ontwikkeld tot een 'herbergkerk'. Voor een andere kerk, waarin verschillende culturen hun plek vinden, wordt verder nagedacht over de vraag hoe die multiculturaliteit en integratie vorm kunnen krijgen. En er wordt gedroomd van een pub of een andere ontmoetingsplek op een plaats waar jongeren zich verzamelen.

Een aantal leden van de projectgroep heeft de neiging dit onderzoek het etiket 'mislukt' op te plakken. Het grote probleem is echter dat te veel is uitgegaan van bestaande territoriale structuren die als fundament moesten dienen voor de veranderingen. Daardoor was er te weinig oog voor de stedelijkheid en de complexe realiteit ervan.

Weinig ruimte

Een tweede onderzoek is veel jonger. Terwijl het ook in Gent eerst de vraag was van de vierentwintig bestaande parochies van het dekenaat Gent-Stad naar drie parochies te evolueren, is de doelstelling van meet af aan, in samenspraak met de stuurgroep van het dekenaat, verbreed. Het komt er nu op aan de kerkelijke aanwezigheid in de stad te analyseren en zichtbaar te maken en toe-

komstmogelijkheden naar boven te halen. Ook hierbij doen zich echter moeilijkheden voor. Mensen die nauw betrokken zijn bij het bestaande parochiële functioneren, willen vooral verdedigen wat zij de laatste jaren hebben opgebouwd, ondanks hun roep om verjonging en vernieuwing. Ook de opdrachtgevers zijn sterk aanwezig als trekkers van het gebeuren. Dat maakt dat de bestaande hiërarchische patronen niet voldoende aangepakt kunnen worden. Daar komt nog bij dat ook vanuit de Vlaamse overheid een onderzoek gevraagd is naar de herbestemming van kerken. Die vraag maakt parochianen extra gespannen. Bij velen leeft de angst dat hun kerk gesloten zal worden, wat de defensieve houding alleen maar aanwakkert.
Kerk ontwikkelen in stedelijke contexten is dus even complex als de realiteit van de stad zelf. En ook de bestaande studies over kerkopbouw gaan nog te vaak uit van bestaande structuren en bieden mede daardoor weinig ruimte voor deze nieuwe evoluties en de vereiste creativiteit in verscheidenheid.

Uit het isolement

De onderzoeken in Antwerpen en Gent maken duidelijk dat de stad als heilige plek zich niet zo eenvoudig laat ontdekken, en dat flexibiliteit als karaktertrek van kerkelijke gemeenschappen niet de hoogste punten scoort. Dat alles maakt de vraag naar de plaats van de kerken in de steden urgent. Want het is duidelijk dat de actuele stad de kerk als vormgeving van het christendom in onze westerse cultuur uitdaagt terug te gaan naar haar oorsprong.
Blijven de kerkgemeenschappen zich isoleren in een veilige en herkenbare parochiële ruimte of durven zij de stap te zetten naar de publieke, openbare ruimte? De eerste verhalen die we in het Nieuwe Testament vinden, getuigen van het vreemdeling zijn van de christen in de wereld, en van het pinkstergebeuren, waarbij volop voor openbaarheid in diversiteit gekozen werd. Zich een vreemde weten waar men thuis is, is een van de karakteristieken van een nieuwe stedeling. Dat zou dus juist een van de specialiteiten van christenen moeten zijn. Misschien hebben kerkmensen dat kenmerk te veel verleerd door de heilige plaatsen vast te leggen en de organisatie ervan als norm te blijven hanteren in de verscheiden contexten. Inspiratie en geestdrift zijn daardoor in een verstarring terechtgekomen. Maar in het vreemd zijn en de aandacht voor wat buiten het vanzelfsprekende valt, gloren het heden en de toekomst. Daarom moeten christenen ook zelf in die marge durven te gaan staan.
Kerk zou gestalte kunnen krijgen als een restruimte, als een plaats waar mensen de vrijheid kunnen inademen en waar asiel gegeven wordt aan de ziel van mensen. Concreet vertaalt zich dat in de vele diaconale projecten in een stad waarin de mens die naar de rand van de maatschappij wordt geduwd, centraal staat. Merkwaardig genoeg blijven deze initiatieven vaak zelf in de marge van de kerk als geheel, en leeft de kerk niet van daaruit.

Mentaliteit openbreken

De moeilijkste opdracht bestaat erin het parochiële, vaak besloten karakter achter zich

te laten en zich volop in de stadsdynamiek te gooien. Daarom wil ik een lans breken voor een nieuwe invulling van het begrip territorialiteit vanuit de stedelijke ontwikkelingen.

Enerzijds kan de kerk vanuit haar nog steeds grote aanwezigheid in de stad (al was het maar omwille van de monumentale en andere kerken) tegemoetkomen aan de verscheidenheid die de moderne mens vraagt. De diversiteit van het stadsleven zou ook in de kerk alle kans moeten krijgen. Zo kunnen mensen die zoeken naar een plek waar ze willen thuiskomen, de nodige variatie vinden. Dat is de keuze voor de modaliteit die het stadspastoraat graag vooropstelt: 'we bieden voor ieder wat wils.'
Maar kan iedereen wel aan zijn trekken komen? De restruimten in de stad leren vooral dat we in dat parochiële karakter een groep mensen vergeten. En daaraan kan het principe van de territorialiteit tegemoetkomen. Haar territoriale principe dankt de kerk aan haar verlangen iedereen de mogelijkheid te geven toegang te krijgen tot het sacrament dat de kerk wil zijn. In dit principe kan dus ook de bezoeker van de restruimte als beminde broeder of zuster worden verwelkomd. Het territorialiteitsbeginsel laat niet toe dat een vrijgestelde priester of pastor zich alleen maar concentreert op de organisatie van de kerk of op de herkende parochianen. Integendeel, het breekt die organisatie of de eigen groep voortdurend open, omdat het gericht is op letterlijk iedereen. Terwijl de territorialiteit zich tot nu nog te veel concentreert op de geografische grenzen, dwingt ze de kerkelijke gemeenschappen in de stad open te breken in mentaliteit en mee te evolueren met wat de tekenen van de tijd of het waaien van de Geest laten zien.
De concrete vertaling van de stad als heilige plek is eigenlijk nog maar net begonnen. De stad als nieuwe ruimte voor de kerken zal zeker nog verder verkend moeten worden. Pas wanneer kerkelijke gemeenschappen zich een vreemde weten in hun eigen kerkelijke verbanden, zal de nieuwheid van de stad zichtbaar en voelbaar worden.

Noten

1. Vlaams Bouwmeester, *Openbaarheid. Over publiek domein, planning en restruimte* (Cahier 3), Brussel, 2011.
2. Eric Corijn, 'Het publiek domein als producent van stedelijkheid', in: *Openbaarheid*, 113-227.
3. Zie onder anderen Laurie Green, *The impact of the Global. An urban theology*, Benfoy Press Ltd, 2001; Sjeppo Kjellberg, *Urban Ecotheology*, Utrecht: International Books, 2000; Maaike de Haardt, 'De stad een heilige plaats? Theologische en religiewetenschappelijke overwegingen bij urbanisatie', *Tijdschrift voor Theologie*, 2011, 352-370; Erik Borgman, 'De open stad vervult de geschiedenis', *Trouw*, 9 april 2008.

— Lea Verstricht is theologe. Ze werkt als onderzoekscoördinator bij het Interdisciplinair Kenniscentrum Kerk en Samenleving (IKKS) en als educatief medewerker bij de CCV voor christelijk vormingswerk in het bisdom Antwerpen.

Kota versus *Desa*?

De christelijke kerk van zuidelijk Sumatra is echt een kerk van de desa, *een plattelandskerk. Ongeveer tachtig procent van de gemeenteleden werkt in de agrarische sector: rijst, cassave of rubber. Veel grote steden zijn er niet in dit deel van Indonesië. Daardoor zijn er slechts een paar gemeenten in de* kota, *in de stad. Zelf woon ik in zo'n* kota, *Metro genaamd.*
Geregeld hoor ik mensen in deze stad opmerkingen maken als: 'In de kerk in Metro kijken mensen niet zo naar elkaar om. Dat is heel anders dan in het dorp waar ik vandaan kom.' Of: 'Ze zijn vooral gericht op bijbelstudie, en minder op de diaconale roeping en taak van de kerk.' Opvallend bij deze uitspraken over stad en platteland is dat ze vaak cirkelen rondom twee onderwerpen: gemeenschap en geld. Zo zou de stadskerk veel individualistischer zijn dan de plattelandskerk, maar brengt de eerstgenoemde wel meer geld in het (collecte)zakje, terwijl de laatstgenoemde meer activiteiten zou hebben waarvoor geld nodig is.
Uitlatingen als deze zijn vaak gekleurd door ervaringen uit het verleden of het verheerlijken daarvan, maar bevatten ook een kern van waarheid. De wedstrijd Kota *versus* Desa *zal ik aan de zijlijn niet aanmoedigen, maar juist door het erkennen van de verschillen ontvouwen zich misschien wel nieuwe mogelijkheden. We hebben allemaal iets in huis om met elkaar te delen: 'Hoeveel broden hebben jullie bij je? Ga eens kijken' (Marcus 6,38)!*
De stadskerk zou kunnen laten delen in haar geld, maar ook in vaardigheden op managements- of agrarisch gebied. De plattelandskerk kan de stadskerk wellicht scherpen in gemeenschapszin en genieten van genoeg. Geen eerlijke ruil? Het is een leerproces hoe je met verschillen tussen hulpverlener en -ontvanger kunt omgaan. Tot behoud van de waardigheid van de ander wordt de gever opgeroepen haar leven onder kritiek van de ontvanger te stellen. Volgens mij kan de plattelandskerk zo de stadskerk in haar kracht zetten, en andersom. Als medebewoners in een gezamenlijk huis. Anders blijft het Kota *versus* Desa.

— Henriëtte Nieuwenhuis is predikant, in dienst van Kerk in Actie werkzaam als diaconaal toerustingswerker op het synodekantoor van de GKSBS, de christelijke kerk van Zuid-Sumatra, Indonesië.

Het beste komt nog

Zonder ronddraaiende hijskranen is een stad een dooie boel. Een stad is altijd in aanbouw. Dat geldt ook voor het nieuwe, hemelse Jeruzalem, vinden twee Haarlemse herders. Beiden zijn in hun stad tegenwoordig, de een als pastor van een diaconale gemeenschap, de ander als gemeentestichter. *TussenRuimte* vroeg hun naar hun hoop voor de stad.

Pastor Jurjen Beumer is directeur van Stem in de Stad, een oecumenisch diaconaal centrum in Haarlem. Beter nog, een diaconale gemeenschap waarin mensen hun levens met elkaar delen (*www.stemindestad.nl*). Dick van den Boogaart is gemeentestichter in de Haarlemse Schalkwijk. Hij is te vinden in Het Open Huis, uitgaande van de Christelijke Gereformeerde Kerken. Een gemeenschap zoals de eerste christengemeente uit Handelingen 2 en een ontmoetingsplaats waar mensen God kunnen zoeken en vinden (*sw.cgkhaarlem.nl*).

Welke mensen bereiken jullie met Stem in de Stad en Het Open Huis? En wie – tot jullie leedwezen – niet?

Jurjen Beumer: Stem in de Stad is een oecumenisch diaconaal centrum. Liever: een diaconale *gemeenschap*, waarin mensen hun levens met elkaar delen. 'Mensen' klinkt te vaag, want mensen bestaan in soorten en maten. Er zijn vrouwen en mannen, arme mensen en rijke mensen, gekleurde mensen en witte mensen, hetero's en homo's, autochtone mensen en allochtone mensen, vreemdelingen, ver van huis op drift geraakt, en onder hen mensen die een plaats hebben gevonden in ons land. Er zijn mensen die een dak boven hun hoofd hebben, en er zijn er die dakloos op straat leven. Er zijn mensen die volop te eten hebben, en mensen die niet te eten hebben. Te midden van hen onze tweehonderd vrijwilligers, verdeeld over zeven diaconale afdelingen, gecoördineerd door negen beroepskrachten.
Samen vormen al deze mensen een gemeenschap van uitersten, die elkaar niet aanzien op wat ze *niet* hebben of wie ze *niet* zijn, maar op wat ze samen kunnen *worden*. *Gastvrijheid* is hun interactie, en *compassie* is hun hartstocht. Ze laten zich geestelijk voe-

den door de Medelijdende, door Christus zelf. Dit alles wordt beleefd en daaraan wordt vorm gegeven in een open spiritualiteit, ook ten opzichte van andere godsdiensten en religieuze stromingen.

Dick van den Boogaart: We bereiken met Het Open Huis mensen uit allerlei lagen en achtergronden en culturen. Sociaal zwakkeren en eenzame mensen komen vooral voor de inloop (contact), voedselbank, kledingwinkel, open maaltijden en maatschappelijk werk annex diaconale hulp.
We komen in contact met mensen die bijvoorbeeld kleding inbrengen of mensen aanmelden voor taalles, en geïnteresseerd zijn in de werking van Het Open Huis. De cursisten van de taalles van de afgelopen tijd zijn niet alleen meer afkomstig uit Turkije of Marokko, maar komen uit veel verschillende landen, zoals Latijns-Amerikaanse en Aziatische landen. Ze zijn niet per definitie armlastig of sociaal zwak, maar zijn vaak voor werk of huwelijk naar Nederland gekomen. Ook ontmoeten we veel Oost-Europese mensen en au-pairs uit de hele wereld.
Via de presentie met de marktkraam in het winkelcentrum komen we in contact met de doorsnee van de samenleving: mensen die op zoek zijn naar zingeving, of mensen met ressentiment tegen het christelijk geloof. Via het aanbod van de Alpha-cursus komen mensen van allerlei achtergrond binnen die graag meer willen weten van het christelijk geloof.
Wie we niet bereiken? De doorsneegezinnen die een vol en drukbezet leven hebben.

Hoe kan de kerk op haar best aanwezig zijn in een Nederlandse stad van nu?

Jurjen: Door steeds meer te leren denken en handelen *van buiten naar binnen.* Zeker, de kerk (binnen) heeft een woord voor de wereld, maar omgekeerd geldt evenzeer dat de

De kerk, de wereld, ze zijn altijd in staat van wording

wereld (buiten) een woord heeft voor de kerk. De Eeuwige is niet gebonden aan kerkgrenzen, maar gaat zijn 'ongekende gang' door de wereld van natuur en cultuur, door de hectische wereld van de steden, en daarbinnen vooral door de harten van verlangende mensen. De 'arme' heeft hierin altijd een leidende rol en een ereplaats. Degenen die niet mee kunnen komen, zijn de gidsen. Zij leren ons iedere dag het evangelie opnieuw te verstaan, voorbij de bekende kerkelijkheid en voorbij de bekende theologische dogma's. De kerk, de wereld, ze zijn altijd in staat van wording. Het beste komt nog.

Dick: Door middel van een open houding en actief wervende aanpak. Het blijkt dat meer mensen geïnteresseerd zijn in geloof en christendom dan we geneigd zijn te denken. Oprechte belangstelling en een open, transparante opstelling zijn voorwaarden om op een goede manier als kerk in de samenleving aanwezig te zijn. Met een breed aanbod van activiteiten bereik je veel

'Voor bekering is nodig dat iemand het de (stads)mensen vertelt …'

verschillende doelgroepen. Mijn ervaring is dat Het Open Huis door deze aanpak een doorsnee van de samenleving in de wijk bereikt. De bezoekers van de wekelijkse samenkomsten zijn multicultureel en zeer divers van kerkelijke en niet-kerkelijke achtergrond. Ik ben dankbaar dat onze kerk een afspiegeling van de wijk is, dankbaar dat blank en bruin en rijk en arm daar een onderdak en een schuilplaats vinden.

Moeten (stads)mensen bekeerd worden? En wat is daarvoor dan nodig?

Dick: Johannes 3, vers 16. Het is geen kwestie van moeten, maar van wat God wil. Als God wil dat eenieder behouden wordt, zie ik het als mijn opdracht dat goede nieuws aan mensen bekend te maken.
Voor bekering is nodig dat iemand het de (stads)mensen vertelt. De boodschap zal alleen geloofwaardig zijn als je er zelf voor honderd procent van overtuigd bent dat dat de wil van God is. Zo ben ik er ook voor honderd procent van overtuigd dat niet *ik* mensen bekeer, maar dat God levens verandert door de ontmoeting met hem. En onderschat het werk van de heilige Geest niet!

Jurjen: Bekering in de traditionele zin van 'anderen overtuigen van hun ongelijk en jouw eigen gelijk' is een theologisch misverstand. De Eeuwige heeft al een relatie met mensen voordat de overijverige bekeerder de ander aanspreekt. Die relatie is ons allen schepselmatig ingeschapen. Mensen zijn 'vol' van God, maar ze zijn dat onderweg kwijtgeraakt of vergeten, en daarom zoeken ze hun heil elders. Laten we eerlijk zijn, kerkmensen evengoed als andersdenkenden. Het verschil is wellicht dat de

eersten nog fiducie hebben in de 'vreemde vrijspraak' van Godswege. En daar willen ze anderen graag in laten delen. Dus niet bekeren, maar communiceren. Niet het eigen gelijk opdringen, want wie weet kan de zogenaamde 'ongelovige' ons vanuit zijn verborgen relatie met God iets leren. Zomaar loop je God voor de voeten.

Hoe zal het christelijke geloof in 2030 aanwezig zijn in een stad als Haarlem?

Jurjen: Volop, maar anders. Hoe? In ieder geval voorbij onze kerkelijke blauwdrukken en beleidsplannen, hoe nodig die ook iedere keer weer zullen zijn. De Geest zelf zal ons op plekken brengen die we nu nog niet kennen. Ons laten meenemen op die 'wind' is spannend en uitdagend. *Ecclesia semper reformanda* is al een uitspraak uit de oude kerk; dat wil zeggen: de kerk zal zich altijd moeten veranderen. Wie in de navolging durft te gaan, zal oogsten.

De Geest zelf zal ons op plekken brengen die we nu nog niet kennen

Dick: Ik droom van een stad waar op vele plaatsen de mogelijkheid bestaat over God te spreken en met elkaar God te aanbidden. En dat is niet per definitie in een kerk. Een stad waar christenen vanuit de liefde van God met bewogenheid anderen in contact brengen met God en waar mensen thuiskomen bij hun Schepper en hemelse Vader en perspectief vinden voor hun leven.

Aan welke archetypische bijbelse stad beantwoordt de stad waar jullie werken, het meest? Is zij zo slecht als Sodom, is zij vatbaar voor verandering als Nineve of is zij als het nieuwe Jeruzalem in aanbouw?

Dick: Het beeld van een nieuw Jeruzalem in aanbouw spreekt me het meest aan. Wij mogen hoop hebben, ook voor de stad, hoeveel onrecht en zonde er ook is. Hoop, omdat God de stad niet opgegeven heeft. Hoop omdat God zijn werk nooit zonder vrucht zal laten. Het nieuwe Jeruzalem zal een stad van vrede zijn. Het is er nog niet, maar het zal er komen en onze stoutste verwachtingen overtreffen!

Jurjen: Zoals een mens altijd nog mag worden wie hij of zij is – dat is de meegekregen kracht van hogerhand –, zo ook de stad waarin wij wonen. Ook een stad is altijd in aanbouw. Een stad zonder ronddraaiende hijskranen is een dooie boel. Dat geldt ook overdrachtelijk. De stad van vrede (*Jerusjalaim*) is al onder ons in de mensenzoon – wat een dynamiek geeft dat –, maar blijft ook het wenkend perspectief totdat God zal zijn alles in allen, mensen gelukkig en gezegend.

— Aart Mak is predikant. Hij is verbonden aan de stichting Kerk zonder Grenzen die radiokerkdiensten en andere programma's maakt en uitzendt via Radio Bloemendaal.

Het huwelijk als citypastoraat

Tim Keller over Gods krachtigste hulp bij heiliging

Wat is het geheim van het succes van citypastor Timothy Keller? In de afgelopen vijfentwintig jaar is de kerk die hij in hartje New York gesticht heeft, explosief gegroeid. Zijn boeken vinden gretig aftrek (er zijn er vijf in het Nederlands vertaald). Dit succes zit niet zozeer in een strategie voor gemeenteopbouw, maar in een boodschap. Keller heeft iets te zeggen, iets wat aansluit en aanslaat bij mensen.

Preken in een wereldstad

Dat Keller kennelijk iets te zeggen heeft wat aanslaat, wil ik duidelijk maken met zijn boodschap voor (on)gehuwden. In zijn visie op het huwelijk heeft hij, naar eigen zeggen, een veertig jaar lange ervaring als predikant, echtgenoot en bijbelstudent samengevat. En dat helemaal toegesneden op een specifieke groep stadsbewoners.
In zijn laatste boek, *The meaning of marriage*, grijpt Keller terug op zijn eerste grote succes. Begin jaren negentig preekte hij over het huwelijk. Via internet groeide dit uit tot de meest beluisterde prekenserie in de geschiedenis. Na twintig jaar heeft hij de essentie ervan in boekvorm omgewerkt.[1] Hij kwam tot dit thema doordat zijn publiek in Manhattan voor tachtig procent uit jonge vrijgezellen bestaat. Hij wilde *hen* bereiken.

Kellers publiek in Manhattan bestaat voor tachtig procent uit jonge vrijgezellen

Keller vond bij hen een scherpe weerspiegeling van de diepe ambivalentie van onze westerse cultuur ten opzichte van het huwelijk. Hij ging christelijke *marriage counseling* zien als een van de belangrijkste missies voor onze samenleving.
Misschien is er nog een meer verborgen reden voor Kellers succes, die wellicht wel met een strategie te maken heeft. Opvallend is dat hij van de huidige heetste hangijzers onder zijn kerkelijke achterban alleen zegt dat hij het standpunt van de (conservatieve) leiding deelt. Dat geldt bijvoorbeeld voor zijn visie op homofilie of zijn – ook binnen zijn eigen betoog toch onverwacht behoudende – stelling dat volgens de Bijbel christenen niet met niet-christenen moeten trouwen.

Tussen twee fronten

Keller stelt zich vaker tussen twee fronten op.[2] Ook voor het huwelijk wil hij een derde weg wijzen: tussen de orthodoxe visie, die draait om een door God geschapen rolverdeling, en de liberale visie, die het huwe-

Bij hoorders in Manhattan leeft een diepe ambivalentie ten opzichte van het huwelijk.

lijk dienstbaar maakt aan de zelfontplooiing van iedere partner.[3] Keller meent dat moderne mensen lijden aan een visie die het huwelijk te hoog *en* te laag heeft staan. Met betrekking tot de levenslange monogame relatie zitten zij klem tussen idealisering en cynisme, waarbij het laatste in feite voortkomt uit het eerste.
Volgens Keller heeft de christelijke visie op het huwelijk twee klippen te omzeilen: daar waar de familie (de stam) tot hoogste waarde en dus tot 'afgod' wordt, en daar waar het onafhankelijke individu deze positie krijgt. Hij richt zich vooral op het tweede front, dat in het Westen dominant geworden is. Maar de weg die hij wijst, neemt ook het eerste front principieel veel wind uit de zeilen.

Behoefte en vervulling

Keller weet wat hij zijn hoorders in Manhattan moet bieden om voor hen geloofwaardig te zijn: een *brutally realistic yet glorious vision* op wat het huwelijk is en kan zijn. Wel, precies dat, zo laat hij zien, wordt geboden door een visie die voor alles eenvoudig *christelijk* wil zijn.

Het evangelie sluit aan bij de diepste behoeften van mensen, ook van moderne mensen, maar niet zonder hen uit hun eigen zadel te lichten. Dat begint al met de vraag waar we de kracht vandaan halen om het trouwvisioen te realiseren. Alleen als je Jezus meer bemint dan je partner, zul je het met je partner tot de 'realistische heerlijkheid' brengen die van het huwelijk verwacht mag worden. Het huwelijk stelt eisen die het niet zelf kan vervullen. Voor een goed huwelijk zijn vaardigheden nodig die alleen in de kracht van de heilige Geest goed werken. Anders wordt het uitputtend.

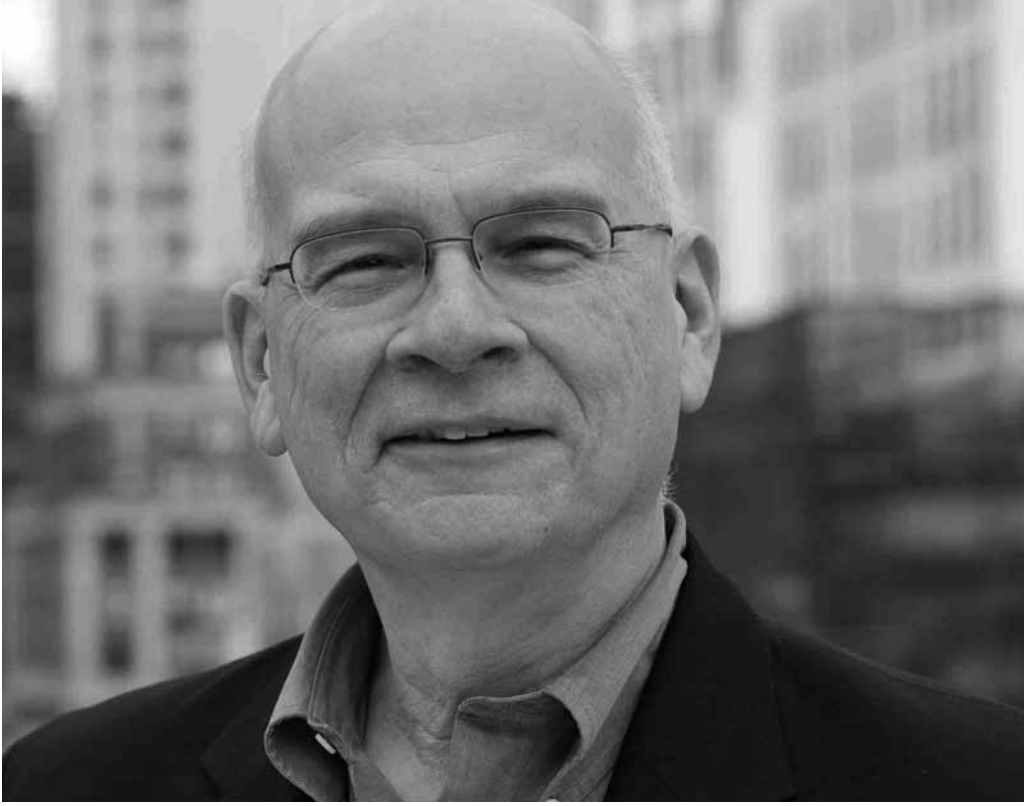

Tim Keller, kerkstichter in hartje New York

Vriendschap en verbond

Toch opmerkelijk, meent Keller: het huwelijk is het enige sociale instituut dat God zelf heeft ingesteld. Dat moet het een objectieve macht geven. Hoe heeft de Schepper het huwelijk bedoeld? Keller zegt: primair als vriendschap. Een van de kenmerken van vriendschap is dat zij de betrokkenen niet alleen op elkaar richt, maar tegelijkertijd op een gemeenschappelijke interesse. Al het andere (zoals seksuele aantrekkingskracht of economische aantrekkelijkheid) is niet sterk genoeg voor een levenslang partnerschap. Voor deze vriendschap is een bijzonder *commitment*, een verbond (*covenant*) onontbeerlijk. Het legt de bijl aan de wortel van de moderne westerse tendens het huwelijk vooral te zien als een consumptieverhouding, die afbreekt als er niet genoeg voldoening meer in zit.
Volgens Keller is egocentriciteit *de* saboteur van ieder huwelijk, en die zit dieper in ons dan we meestal willen weten. Niet alleen zelfoverschatting, ook psychische verwonding maakt ons egocentrisch. Een huwelijk blijft alleen goed als de partners leren niet zichzelf, maar de ander voor te laten gaan. 'Het wezen van het huwelijk is de opofferende toewijding aan wat goed is voor de ander.' Geluk is iets wat aan gene zijde van deze toewijding ligt. Het bestaat uit wederzijdse vervulling door wederzijdse opoffering.

Missie

In de levensvriendschap die het huwelijk wil zijn, schuilt ten slotte niets minder dan een missie. Partners zijn elkaar gegeven om elkaar te 'wassen' zodat ze zonder vlek of rimpel voor God kunnen verschijnen. Dit zijn termen van Paulus – Keller bouwt zijn visie grotendeels op via een uitleg van

Efeziërs 5, 18-33. 'Wat het huwelijk gaande houdt, is jouw toewijding aan de heiligheid van je partner.' De Heer mikt hoog met zijn schepping van man en vrouw. Wil je met iemand trouwen, dan moet je iets zien van wat God van deze mens wil maken en daar verrukt over zijn. Wat wij *the right person* noemen, is meestal iets anders: iemand die ons juist niet wil veranderen, maar 'accepteert zoals we zijn'. De ander veranderen kunnen we niet, zegt Keller. Maar we kunnen onszelf wel laten veranderen door God. En op die verandering stuurt hij aan; juist daarvoor is het huwelijk als scheppingsbrede hulp bedoeld, of het wordt een schaduw van wat het aan verwachting niettemin oproept.

Het zou de moeite waard zijn Kellers rijke ode aan het huwelijk op allerlei punten nader te bezien

In de vriendschap die het huwelijk draagt, staat volgens Keller dus de spirituele vriendschap voorop. Zijn belangrijkste richtlijnen laten zich hieruit afleiden. Voor de partnerkeus is dat de vraag of deze mens jouw beste vriend of vriendin kan worden. En voor het huwelijk zelf of hij of zij de eerste plaats in je leven krijgt en houdt: 'Jullie verbond lijdt vroeg of laat schipbreuk als andere personen (inclusief ouders en kinderen) of zaken (zoals werk) belangrijker worden dan de partner. Je partner en je huwelijk moeten dus prioriteit nummer één in je leven worden.' Door deze positie staat de levensvriend(in) meer dan ieder ander bloot aan jouw persoon, in positieve en in negatieve zin, en precies dat geeft hem of haar de beste kans en het meeste recht om je te veranderen. Niemand kan je daadwerkelijker tot je bestemming brengen.

In gesprek gaan

Keller biedt vele verrassende opmerkingen en adviezen. Het zou de moeite waard zijn zijn robuuste en rijke ode aan het huwelijk op allerlei punten nader te bezien. Slechts twee voorbeelden. Allereerst een stelling die hij meer dan eens herhaalt: wij zijn zo zondig dat het Jezus aan het kruis bracht, en wij zijn hem zo veel waard dat hij dat er graag voor overhad. Het kan hier toch moeilijk om een waarde gaan die we nog helemaal moeten krijgen? Komt bij Keller de scheppingsdimensie, en daarmee het onderscheid tussen goede en gevallen schepping wel voldoende uit de verf?
Een intrigerend gegeven is dat Keller de ouder-kindrelatie tegelijkertijd wel en niet tot model maakt voor de partnerrelatie. Wel, wanneer hij het verbondsmatige karakter noemt dat in het geïndividualiseerde Westen nog wel de ouder-kindrelatie kenmerkt, maar niet meer de partnerrelatie. Niet, wanneer hij het huwelijk ondubbelzinnig boven de ouder-kindrelatie plaatst. 'God heeft in het paradijs geen ouder en kind geplaatst, maar een man en een vrouw.' De kernvraag lijkt me hier: is een partnerrelatie even onvoorwaardelijk als een ouder-kindrelatie? Stelt de eerste niet bepaalde condities die bij de tweede ontbreken, zoals wederkerigheid? Lijkt het huwelijk in beslissende opzichten niet op die bijbelse verbondsrelatie waarin allerlei zegeningen (zoals het behoud van land of

vruchtbaarheid) afhankelijk zijn van het houden van de Tora? En is het daarom als praktisch advies niet te kort door de bocht te zeggen dat het – christelijk onacceptabel – *revenge* is als je je terugtrekt wanneer je partner zich terugtrekt? Zit in dit 'met gelijke munt betalen' niet ook een rechtvaardigheid, ook al brengt het de relatie inderdaad vaak in een neerwaartse spiraal?

Vitale behoefte

Tot slot haal ik Kellers meest gewaagde these nog een keer naar voren. 'Als we gelukkig willen worden in een huwelijk, zullen we aanvaarden dat het huwelijk ervoor gemaakt is ons heilig te maken.' Ik denk dat het zeer in zijn geest is het accent in deze zin op 'huwelijk' te leggen, waardoor ook de beoogde heiliging, *thank God*, een *brutally realistic yet glorious* karakter krijgt, en daardoor voluit christelijk *en* modern kan zijn. Met zijn onderwijs en pastoraat op het gebied van huwelijk en relaties speelt Keller diep en helder in op een vitale behoefte onder jongeren *en* ouderen in grote steden. Hij geeft de verwachting van een realistisch en heerlijk huwelijk grond onder de voeten, zowel bij hen die overwegen te trouwen als bij hen die al jaren getrouwd zijn.
Hij beseft dat hij zich vooral richt op mensen met de westerse, geïdealiseerde en geïndividualiseerde huwelijksopvatting die vooral in moderne steden vrij spel gekregen heeft. Een boeiende vraag voor verder onderzoek zou zijn in hoeverre zijn visie ook in niet-stedelijke gebieden in het Westen en in niet-westerse steden weerklank vindt. Daar houdt de traditionele cultuur doorgaans de prioriteit van de familie hoog, maar laten moderne invloeden zich niettemin krachtig gelden. Misschien botsen daar de twee fronten nog sterker dan hier, en is Kellers 'derde weg' daar nog relevanter.

Noten

1 Timothy Keller (met Kathy Keller), *The meaning of marriage. Facing the complexities of commitment with the wisdom of God*, Londen: Hodder & Stoughton, 2011. Deze uitgave is voor dit artikel gebruikt. De Nederlandse vertaling zal verschijnen bij Wever Van Wijnen (werktitel: *Het huwelijk. Gods wijsheid over gevende liefde*). De prekenserie is in 2007 in vertaling verschenen in *CV Koers*.

2 Zo ook bijvoorbeeld in *In alle redelijkheid. Christelijk geloof voor welwillende sceptici*, Wever: Franeker 2008[1], 8.

3 Het zou spannend zijn na te gaan of Kathy Keller, de vrouw van Tim Keller en coauteur van het huwelijksboek, die hoofdstuk 6 (over *gender* en rolverdeling) heeft geschreven, hier niet orthodoxer is dan haar man.

— Nico den Bok, systematisch theoloog, gaf in 2011 een cursus over Tim Keller aan de Protestantse Theologische Universiteit.

Tien geboden voor de dorpsdominee

In de zomer van 2011 gebruikte ik mijn studieverlof voor een studie naar de mogelijkheden en beperkingen van kleine kerkelijke gemeenten in kleine dorpsgemeenschappen. De neerslag daarvan, *Leve de dorpskerk*, is een enthousiast pleidooi geworden voor het vroom en vrolijk in stand houden van de dorpskerk. Mijn 'tien geboden voor de dorpsdominee' pogen daaraan bij te dragen.

Dit themanummer van *TussenRuimte* is nogal stads. Het is dus aan u, stedelingen, te bedenken of dat wat zich in het dorp ver van uw poorten afspeelt, relevant is voor de kerk in de stad. Moge uit Galilea iets goeds voortkomen.

Gij zult niet doemdenken

De dorpsdominee zal geen doem denken over het dorp. Hij zal niet somberen over de leegloop van het dorp, het verdampen van de middenstand in de dorpen, het verdwijnen van de jeugd uit de dorpen en het verwateren van de dorpsgemeenschap. Actuele rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) laten een positief beeld zien. De in- en uittocht op het platteland houden elkaar al sinds 1995 in evenwicht. Pas vanaf 2035 verwachten sociologen een lichte krimp van de bevolking, in de dorpen iets meer dan in de steden, maar daarmee valt best om te gaan. De vergrijzing van onze bevolking in het algemeen is ook minder ingrijpend dan veelal gedacht wordt. Het SCP verwacht dat de vergrijzing omstreeks 2025 haar hoogtepunt heeft bereikt, en het verwacht vanaf 2040 juist weer een afname van de vergrijzing. Nog even volhouden dus!
De dorpsdominee zal niet doemdenken

Ontkerkelijking is geen rechte lijn, maar een curve naar een langzaam stabiel niveau

over de kerk. Recente sociologische rapporten laten zien dat de teruggang in het kerkelijk leven niet linea recta naar kerkelijke ondergang voert. Ontkerkelijking is geen rechte lijn, maar een curve naar een langzaam stabiel niveau. Het CBS en het SCP verwachten dat de komende tijd ongeveer een derde deel van de bevolking lid zal blij-

ven van een kerkgenootschap, en dat iets meer dan een tiende van de Nederlandse bevolking geregeld naar de kerk zal blijven gaan. Dit houdt gelijke tred met de kerkelijkheid van de jeugd en de jongeren nu. Het SCP verwacht dat die betrokkenheid in de dorpen iets hoger zal zijn dan gemiddeld in het land.

Gij zult voorganger zijn

De dorpsdominee zal uitademen dat hij in het dorp gelooft. Hij zal niet betreuren dat de kerk in het dorp een minderheid is geworden. Met geheven hoofd zal hij zijn gemeenteleden voorgaan in de instandhouding van de kerk in zijn dorp. In het brandend houden van de godslamp, het voorgaan in de liturgie en het bedienen van de rituelen, voor iedereen die dat wenst, geregeld of zo nu en dan. En in het dienen van de kwetsbaren in het dorp, die zijn dorpelingen als geen ander weten te vinden, omdat 'achter de voordeur' voor het dorp geen geheim is. De dorpsdominee zal niet schromen in dat alles een leidende rol op zich te nemen. Hij onderschatte zijn rol niet.

De dominee zal niet denken dat hij onmisbaar is

Gij zult voorbijganger zijn

De dorpsdominee zal niet denken dat hij onmisbaar is. Of dat zijn stempel op het dorp voor de eeuwigheid is. De dorpelingen zullen hem waarderen en vertrouwen, en hopen dat hij als een goed vakman loyaal en royaal zijn werk zal doen. Daarvoor leggen ze ook een voor een dorp aanzienlijk bedrag neer. Maar iedereen in de dorpsgemeente weet: straks is hij weer weg, en wij zullen blijven. Hij zal hen bemoedigen, inspireren, adviseren, hun voorgaan op de weg die zij kunnen gaan. Maar welke weg zij uiteindelijk zullen gaan, is aan henzelf. Het is hun kerk, hun feestje; zij mogen de slingers ophangen. En dat is maar goed ook. Zij kennen het dorp door en door, vaak zelfs van kind af aan. Zij weten wat goed is voor het dorp, wat haalbaar is en toekomst biedt. De dorpsdominee overschatte zijn rol niet.

Gij zult dominee zijn

De dorpsdominee kan zichzelf verliezen in talloze overleg- en samenwerkingsstructuren, bovenplaatselijke verbanden en specialistische studie die meer betekenis hebben voor hemzelf dan voor zijn dorpsgemeente. Daar zit zijn dorp niet op te wachten. De dorpelingen moeten hun eindjes aan elkaar knopen, hebben hem voor een deeltijdpercentage beroepen en delen hem veelal met één of meer andere dorpen. Hun tijd en die van de dominee is kostbaar. De dorpsdominee zal dus om te beginnen zijn drie kerntaken uitvoeren: kerkdiensten, huisbezoek en catechese. Daaraan heeft hij zijn handen vol. Allereerst aan een verantwoorde liturgie, een gedegen preek en een gebed dat verwoordt wat er leeft in de harten van de dorpelingen. Vervolgens aan het bezoeken van gelovigen en ongelovigen, liefst in hun eigen huis. Daarmee bindt hij de harten van de dorpelingen en zijn eigen hart. En ten slotte zal hij zijn handen vol hebben aan de

'Ons ben zunig op iedere kerkganger.' Hervormde kerk, Dorkwerd

kennisoverdracht aan jonge en oudere gemeenteleden. Opdat Gods dorp niet verloren ga omdat het geen kennis heeft.

Gij zult koopman zijn

De dorpsdominee is ook een beetje ondernemer. Hij is zichtbaar in het dorp, laat zich kennen in woord, beeld en persoon. Als het even kan, zal hij een BD'er worden, een bekende dorpeling. Want hij weet: bekend maakt bemind. En voor dorpelingen die vertrouwd zijn met zijn persoon, zal de drempel van het kerkelijk leven lager zijn dan voor hen voor wie hij een vreemde blijft. De dorpsdominee legt zich binnen zijn kerntaken toe op aansprekende projecten, contacten met scholen en andere organisaties in het dorp. Hij geeft jong en oud een rol in de kerkdiensten en verheugt zich in de aanwezigheid van allen die vanwege de rol van hun oogappel komen meeleven in de dienst. Een dorpsdominee beseft dat hij met één toegewijde rouwdienst veel bekendheid en goodwill verwerft binnen de gehele dorpsgemeenschap. De dorpsdominee zal communicatief en representatief zijn. Hij groet de mensen in het dorp; zijn vriendelijkheid is ieder bekend.

Leg u toe op de gastvrijheid

Van de dorpsdominee wordt allereerst verwacht dat deze oog heeft voor de persoon, beschikbaar is wanneer dat nodig is, laagdrempelig en toegankelijk. Hij trekt zich een onderzoek aan naar de eigenschappen die in een predikant het meest gewaardeerd worden. Met stip bovenaan staat dat een dominee allereerst attent dient te zijn. De dominee dient zuinig te zijn op ieder van de kerkgangers en goed voor hen te zorgen in goede of kwade dagen. De dominee leeft mee in het persoonlijk leven. In een dorp

'De dorpskerk is een steunpilaar voor het dorp.' Sint-Lebuïnuskerk, Molkwerum

geldt: 'Ons ben zunig op iedere kerkganger.' Op iedere niet-kerkganger ook overigens. De gemeenschap van een kerkelijke dorpsgemeente staat niet op zichzelf, maar maakt deel uit van de hele dorpsgemeenschap. De dorpsdominee is per definitie dus niet eenkennig. Hij is ook goed voor wie niet tot de eigen gezindte – 'het eigen gezin' – behoren. Een dorpsdominee spiegelt zich aan de barmhartige Samaritaan: komt er iemand op zijn weg die niet tot de eigen 'soort' behoort, dan doet hij wat de hand vindt om te doen. In zijn dorpskerk is iedere dorpsgenoot uitgenodigd om het dagelijks, wekelijks of maandelijks geloof te vieren. Ook voor hen die het 'geloof op wielen' beleven – zij die alleen naar de kerk komen met de kinderwagen, de trouwauto en de lijkwagen –, is hij een goed gastheer. Zo straalt hij de overtuiging en de openheid uit dat hij voor ieder in het dorp beschikbaar is om de kruispunten van het leven in de kerk met God te beleven.

Gij zult klein denken van uw dorp

De dorpsdominee zal zo kleinschalig mogelijk denken en doen. Hij weet dat de bestaansvoorwaarde voor de dorpskerk is dat deze haar wortels heeft en houdt in het eigen dorp. Dat een dorpskerk is ingebed in het eigen dorp, en een deel is van het systeem, van de gemeenschap van het dorp zelf. Dat de dorpskerk een steunpilaar is voor het dorp, en het dorp een steunbeer voor de dorpskerk. Daarom zal de dorpsdominee zich ervoor inzetten dat zijn dorpsgemeente zo lang mogelijk zelfstandig blijft. Zo lang mogelijk een eigen, zelfstandige kerkenraad houdt en zo veel mogelijk eigen, zelfstandige kerkdiensten in ieder dorp viert. Wanneer de dorpsdominee knecht is van meer dan één meester, zal hij

van harte bereid zijn in meer dan één kerkenraad zitting te nemen, en meer dan eens achter elkaar op zondagen voor te gaan in de verschillende dorpen. Hij zal niet voor eigen gerief de gemeenten vragen zo veel mogelijk samen te doen. Hij zal zijn dorpelingen nooit 'dorpisme' verwijten wanneer zij het eigen dorp liefhebben als het eigen gezin en de eigen familie. Ook zal de dorpsdominee beseffen dat geen dorpsgemeente zonder samenwerking met buurgemeenten kan. Maar de gouden regel is, wat hem betreft, altijd: 'Eigen blijven waar het kan, en samen doen waar het moet.' En niet andersom. De dorpsdominee gelooft niet in grote regionale kerkelijke verbanden op het platteland. Hij weet: bovenplaatselijke kerkelijke verbanden doen de kerkelijke gemeenten in de dorpen verdampen, en met schaalvergroting jaag je God en zijn gelovigen Jorwerd uit.

Gij zult licht denken van uw dorpsgemeente

De dorpsdominee zal niet slechts langs ambtelijke lijnen denken. Hij organiseert zijn gemeente niet zozeer vanuit een zware, voor alles verantwoordelijke kerkenraad. Hij is dus ook niet het ganse jaar druk met het vullen van zijn kerkenraad en het vervullen van de vacatures. Zoals het SCP pleit voor 'minder verplichtende en creatieve vormen van vrijwilligerswerk', zoekt hij vrijwilligers voor werkzaamheden op deelgebieden, die een begin en ook een duidelijk einde hebben. Dit in plaats van een volledig opgetuigde kerkenraad met vele ambtsdragers die voor talloze jaren een verplichting aangaan om alle voorkomende werkzaamheden te verrichten die bij een kerkenraadslidmaatschap behoren. Zijn ambtelijke kerkenraad zelf kan dan kleiner worden. Minimaal een voorzitter, een scriba en een beheerder/kerkrentmeester, die, geadviseerd door een dominee, samen de verantwoordelijkheid dragen voor de gemeente als kerkelijk rechtspersoon. Zij zijn formeel 'eigenaar' van het kerkgebouw en verantwoordelijk voor het onderhouden van de predikantsplaats. Voor de overige kerkelijke taken zoekt men vrijwilligers, die zich organiseren in 'informele groepen'.

Gij zult informeel denken van uw kerk

De dorpsdominee organiseert langs de lijnen van de informele groepen. Een informele groep is een groepje mensen met een beperkt doel, zonder statuten of andere formele verbanden. Sociologen zeggen dat deze groepen meer en meer het sociale bindweefsel van de gemeenschap worden. Informele groepen rijzen als paddenstoelen uit de grond, ook binnen de kerken. Bijbelleesgroepen die zichzelf redden, incidenteel een dominee erbij vragen. Een doe-het-zelfzanggroep die aanbiedt kerkdiensten te ondersteunen. Gemeentegroeigroepen die spontaan ontstaan en van onderuit een bijdrage leveren aan de gemeenteopbouw. De dorpsdominee neemt dit als organisatieprincipe: hij stimuleert per onderdeel van het gemeenteleven de vorming van een informele groep. Deze groepen trachten vervolgens voor het grootste deel zichzelf te redden. Waar nodig schept de in omvang beperkte kerkenraad de voorwaarden, en organiseert hij overleg tussen alle verschil-

'Blij met iedere mens die hij van hart tot hart ontmoet.' Startzondag in Ruinerwold

lende groepen. De dorpsdominee is beschikbaar voor advies en hulp. Zo werkt de dorpsdominee niet langer vanuit een zware formele structuur van kerkelijke raden, commissies en werkgroepen. Hij bouwt een netwerk van zelfstandige, actieve, zelfwerkzame en flexibele groepen in het dorp.

Bewaar de vreugde

De dorpsdominee huilt niet mee met de wolven in het bos, die blijven hangen in het verdriet over de krimp van de kerk. Hij ziet nooit naar lege banken. Hij is blij met iedere kerkganger die hij begroet, met iedere mens die hij van hart tot hart ontmoet, met ieder lied dat klinkt, met ieder gebed dat doorleefd wordt opgezonden, met ieder bijbelverhaal dat aandachtig gehoord wordt, met iedere schoonheid die beleefd wordt en iedere troost die wordt ervaren. Hij zal zich niet tobbend verliezen in vragen en problemen, maar met plezier zoeken naar oplossingen en antwoorden. De dorpsdominee bewaart de vreugde.

En mocht de dorpsdominee soms even gebukt gaan onder de last van het schaap met tien poten dat hij moet zijn, dan bedenkt hij met vreugde dat het dorp – zoals van ieder ander – ook *zijn* sterke en zwakke plekken feilloos kent. En aanvaardt. Want als de dorpsdominee ergens gewoon zichzelf mag zijn en blijven, is dat in zijn dorp.

Het verslag *Leve de dorpskerk* is integraal te vinden op *www.molkwerum.nl/studieverslag.pdf.*

— Wim Beekman is protestants dominee in Warns en Molkwerum, twee dorpen in de zuidwesthoek van Friesland.

Mauro Pieter

Op 28 februari om kwart voor negen in de voormiddag werd ik de trotse vader van een derde kind. Na twee dochters werd het nu een zoon. Eindelijk. Sindsdien gaat hij – nou ja, ligt hij – door het leven als Mauro Mettepenningen. Tot mijn spijt moest ik Mauro al snel verlaten: nauwelijks twee uur na zijn geboorte vond de uitvaartplechtigheid plaats van mijn geestelijk vader en beste vriend. Pieter was een week voordien plotseling en onverwacht gestorven. Het was onwezenlijk: op dezelfde dag leven geven aan de ene kant en een leven afgeven aan de andere kant.

Pieter was wat men noemt 'mijn boezemvriend'. Bij boezem denkt een gezonde jongeling als ik aan een weelderig vrouwenpatroon van een jong ogende dame, die al mijn emoties tot leven brengt. Hartstocht. In zekere zin was Pieter iemand zoals een dergelijke dame, maar dan vanwege van het innerlijke patroon, dat zeker weelderig was. Rijk aan luisterend oor, empathie, begrip, wijze raad, vergevensgezindheid, vertrouwen, ondersteuning. Met Pieter kon ik schaterlachen, bij hem kon ik uithuilen. Met Pieter kon ik fel discussiëren, van hem mocht ik inzichten leren. Vriendschap betekent wat je elkaar geeft. Jezelf.

Wat ik ook aan kritiek op het kerkinstituut in mij draag, het is enorm troostend dat de kerk op momenten van afscheid, herinnering en hoop voorziet in een liturgie die rijk is aan symboliek en boodschap. En in een gemeenschap die door haar aanwezigheid, gebed en stilte, troost en bemoedigt. Zowel liturgie als gemeenschap dwingt de blik af te wenden van de doodskist en de navel van het eigen verdriet. 'Ik geloof in de verrijzenis', luidt het.

'Een trouwe vriend is niet te betalen: hij heeft een waarde waartegen niets opweegt', zo staat in de Wijsheid van Jezus Sirach terecht te lezen.

De dag van Pieters overlijden stelde mijn echtgenote voor Mauro als tweede naam Pieter mee te geven. Ik kon alleen maar knikken en snikken. Nu al draagt mijn zoon een mooie erfenis in zich.

— Jürgen Mettepenningen is doctor in de theologie en werkt als kerkhistoricus aan de Katholieke Universiteit Leuven.

Wonen in een Windhoeks 'plakkerskamp'

Julinda kwam al op de vertaler en mij af toen we arriveerden bij haar zinken huis met het winkeltje ervoor. Eenmaal binnen zak ik diep weg in de zachte bank die me als zitplaats wordt aangeboden. Weer eens iets anders dan een plastic tank of een wiebelig bankje. Twee van Julinda's dochters trekken zich discreet terug in een kamer naast ons. Julinda heeft een baby op schoot, het kind van haar zus. De andere vijf kinderen die hier wonen, zijn momenteel niet thuis.

Toen Julinda Daniel ongeveer vijf dagen oud was, verbrandde haar voet in het vuur. In het noorden, waar ze woonde, was onvoldoende gezondheidszorg om haar voet te behandelen. Omstreeks haar twintigste trok Julinda naar het midden van het land. Ze ging wonen in een van de 'plakkerskampen', de steeds verder uitdijende sloppenwijken van Windhoek, de hoofdstad van Namibië.

Het gebrek aan basisvoorzieningen op het platteland veroorzaakt, net als de zoektocht naar economische verbetering van het bestaan, de gedurige trek van het platteland naar de stad. Migratie vindt in het bijzonder plaats vanuit het relatief dichtbevolkte Ovamboland in het noorden naar de grotere steden van Namibië.

Met een gebrekkige voet en het taalprobleem was Julinda niet in staat voor zichzelf te zorgen. Behalve buren hielpen ook *boyfriends* en echtgenoten Julinda haar huishouden financieel draaiend te houden. Ze bracht zeven kinderen ter wereld – van wie vijf nog in leven –, van vier verschillende mannen. Helaas heeft dit ook tot gevolg gehad dat Julinda nu dagelijks antiretrovirale medicijnen moet gebruiken om het hiv-virus onder de duim te houden.

Sombere gedachten

Julinda raakte in een crisis toen haar oudste zoon niet meer naar school wilde. Hoe jong hij ook was, zonder schoenen en met een lege maag vond hij het geen doen. Hij liep weg van huis. Julinda was ten einde raad, kreeg sombere gedachten en wilde zichzelf ophangen.

Julinda met dochters Anna en Diana in Katatura, een sloppenwijk bij Windhoek

De winkel waar Julinda snoep, chips en fruit verkoopt, hier zonder voorraad

Haar buren, die lid waren van Hakahana Christian Center, een lokale kerk, baden met haar en praatten op haar in dat ze zich niet van het leven kon beroven: wie zou er dan voor haar kinderen zorgen? Ze vertelden haar dat ze moest bidden tot God, die kracht heeft.
Een Duitse medewerkster van de katholieke kerk hielp Julinda haar zoon terug te vinden. Ze kocht een schooluniform, boeken en eten voor de jongen. Ze zorgde ervoor dat hij drie jaar lang op een kostschool zou blijven.
Toen in diezelfde periode het huis van Julinda compleet afbrandde, ontmoette ze Michael van Hakahana Christian Center. Michael kwam het Woord brengen in de buurt waar Julinda's huis had gestaan. Deze kerk heeft toen gezorgd voor nieuwe zinkplaten en Julinda geholpen haar huis weer op te bouwen. Julinda 'en haar hele huis' hebben zich aangesloten bij Hakahana Christian Center, waar de Congolese pastor Jean Pierre da Cruz de leiding heeft. Hoewel Julinda slecht ter been is, loopt ze 's zondags en op donderdag naar de kerk, en na de diensten krijgt ze een lift.

Geschenk

Ze getuigt dat God na alle moeilijkheden de organisatie Family of Hope Services (FHS) op haar pad heeft gestuurd. Hoewel haar oudste twee dochters hun school niet kunnen afmaken door geldgebrek, krijgen twee van haar jongere kinderen gratis schooluniformen, schoolgeld, toiletartikelen en vijf keer per week een maaltijd. FHS heeft daarnaast Julinda geholpen een winkeltje te

De publieke kliko (boven) en de openbare douches (onder) van de sloppenwijk

Een nieuwe bijbel in haar taal

beginnen, waar zij snoep, chips, fruit en Oshikundu (een traditionele gezondheidsdrank) verkoopt. Dit helpt haar het negenpersoonshuishouden in leven te houden.
Julinda zelf is lid van het zorgteam van FHS. Dat betekent dat ze ongeveer vijftien kinderen uit het programma van FHS in de gaten houdt. Iedere maandag is er een teamvergadering, en worden problemen in de diverse families gerapporteerd.
Op de vraag of ze nog wel eens last heeft van sombere gedachten, antwoordt ze instemmend. Satan vertelt haar bijvoorbeeld: 'Jij bent nu een kind van God, maar kijk eens in wat voor armoedige toestand je je bevindt.' Of hij fluistert haar in dat ze genezen is. Op allerlei manieren probeert hij haar aan te vallen. Op die momenten pakt ze haar oude versleten bijbel en leest ze daarin.
Aan het einde van ons gesprek overhandig ik Julinda een cadeautje, een nieuwe bijbel in haar taal. Ik geloof niet dat ik iemand ooit blijer heb zien kijken dan Julinda op dat moment. Haar geschenk aan mij!

Het voedselprogramma van Family of Hope Services (FHS) wordt via Imago Dei ondersteund door de Gereformeerde Zendingsbond (GZB).

— Ditteke den Hartog werkt in Windhoek, Namibië, voor de ontwikkelingsorganisatie Imago Dei. Zij is samen met haar man Willem-Henri uitgezonden door de GZB.

VERSCHILLEN PLATTELANDS - EN STADSKERK

Stem krijgen in de wereldkerk

Verjaagd van het land, ontheemd in de stad

Deenabandhu Manchala maakt zich sterk voor de erkenning van inheemse bevolkingsgroepen en kastelozen. Hij gelooft dat deze groepen de kerk veel over menselijke waardigheid te leren hebben. Sinds 2006 werkt de Indiase lutherse predikant voor het programma Just and Inclusive Communities van de Wereldraad van Kerken, gericht op een rechtvaardige bejegening van inheemse volken en gemeenschappen.

In zijn studententijd werd Manchala zich dieper bewust van de strijd om waardigheid en gerechtigheid van de *dalits*, de kastelozen in India. Afkomstig uit de Zuid-Indiase deelstaat Tamil Nadu studeerde hij onder meer aan het Andhra Christian College in Andhra Pradesh, waar groepen jonge dalits om gelijkheid en emancipatie riepen. Het lot van gemarginaliseerde gemeenschappen heeft hem sindsdien niet meer losgelaten. In zijn verdere studie zocht hij naar perspectieven voor zulke gemeenschappen. Hij promoveerde in Bangalore op een ontwerp voor een 'ecclesiologie van onderaf', die voor dalits een inspiratiebron zou kunnen vormen.

Het programma Just and Inclusive Communities (JIC), waaraan Manchala leiding geeft, ontstond na de negende assemblee van de Wereldraad in Porto Alegre in 2006. Het werd een van de takken van het eerdere programma Justice, Peace and the Integrity of Creation. Al sinds de Uppsala-assemblee in 1968 is de Wereldraad hierbij betrokken. In Porto Alegre werd echter de vraag gesteld in hoeverre de kerken zelf rechtvaardige en inclusieve gemeenschappen zijn. Als kerken niet zelf het voorbeeld geven, kunnen ze dat ook niet van hun samenleving verwachten.

Stem geven

'We wilden een vinger krijgen achter de aarzelingen en bezwaren van de kerken', verklaart Manchala. 'Wat weerhoudt kerken

Het programma Just and Inclusive Communities (JIC) brengt drie taken van de Wereldraad van Kerken samen: het werk voor mensen die lijden onder racisme, de *dalits* in India en mensen met een handicap. Het programma wil een leerproces in de kerken op gang brengen. Wat zijn de lessen van de pleitbezorging met het oog op deze groepen? Wat is er te leren van de ervaringen en van de spiritualiteit van buitengesloten groepen? Hoe verrijken hun ervaringen het traditionele begrip van zending, eenheid en spiritualiteit in de wereldkerk?

Deenabandhu Manchala: '... een vinger krijgen achter de aarzelingen en bezwaren van de kerken'

ervan rechtvaardige en inclusieve gemeenschappen te worden? We kwamen er bijvoorbeeld achter dat inheemse bevolkingsgroepen – *indigenous peoples* – zich met onverschilligheid bejegend voelden vanuit de gevestigde kerken, vaak vanwege culturele verschillen. Vanuit de *mainstream* werd geen poging gedaan om te leren van wat inheemse groepen te zeggen hadden vanuit hun positie in de marge van de samenleving. Het JIC-programma wil juist deze groepen stem geven in de wereldkerk. Dalit-theologie, zwarte theologie en theologieën vanuit andere inheemse groepen draaien om menselijke waardigheid; daarom zijn hun bijdragen belangrijk.'

'Met inheemse volken', verduidelijkt Manchala, 'bedoel ik de oorspronkelijke bewoners van het land. Het zijn vaak gemeenschappen die een specifieke cultuur bewaard hebben. Cultureel homogene groepen, met een kenmerkende diepe verbondenheid met de natuur en het land. Je kunt denken aan de aborigines in Australië, aan de oorspronkelijke bewoners van Noord- en Latijns-Amerika of aan tribale groepen in India. De meeste inheemse volken wonen in Azië, in landen als de Filipijnen, India en Taiwan.'

Voor de theologische beweegredenen achter de zorg voor deze groepen wijst Manchala op de diversiteit in de schepping. 'Het gaat erom dat we al die verschillende identiteiten kunnen vieren.'

Bestaan vernietigd

De grootste uitdaging waarvoor inheemse bevolkingsgroepen zich geplaatst zien, zijn migratie en de ontworteling die deze met zich meebrengt, zegt Manchala. Industrialisatie is veelal de oorzaak. De habitat van volken wordt opgeëist door grote bedrijven ten behoeve van productie die deze volken zelf niet ten goede komt.

Overheden denken vooral aan groei en ontwikkeling

'Juist doordat inheemse bevolkingsgroepen zo dicht bij de natuur leven, zijn zij zo kwetsbaar. Bossen, bergen en water zijn immers handelsartikelen geworden. Neem de mijnbouw. Uitbreiding daarvan in bijvoorbeeld de Filipijnen en de Indiase deelstaat Orissa dreigt te leiden tot gedwongen migratie van tribale gemeenschappen. Op andere plaatsen eist de ontwikkeling van het toerisme nagenoeg al het water op, wat voor zulke gemeenschappen ook een ramp kan zijn. De overheden geven meestal niet thuis. Ze denken vooral aan groei en ontwikkeling. Ook multinationals delen in de schuld.

De grootscheepse commercialisering van de landbouw heeft negatieve gevolgen voor inheemse volken. In India besluiten grootgrondbezitters vaak te stoppen met landbouw en over te schakelen naar lucratievere bestemmingen. Aan de kust bijvoorbeeld worden rijstvelden omgevormd tot kweekvijvers voor garnalen en allerlei vissoorten. Men laat zout zeewater over de velden stromen. Het land verzilt en raakt ongeschikt voor landbouw. De inkomstenbron van omwonende gemeenschappen is daarmee vernietigd. De optie die overblijft, is verhuizing naar een sloppenwijk van een grote stad.

Een goed voorbeeld van actie ter bescherming van inheemse bevolkingsgroepen is de beweging tegen stuwdammen in India. Veel dorpen kwamen onder water te staan bij het aanleggen van stuwmeren. De volken die het betrof, woonden al eeuwen op die plaatsen. Tegen verdere plannen werden massale protesten georganiseerd.'

Strijd om identiteit

Vanwege de bedreigingen van de woonomgeving van inheemse groepen staat het tegengaan van migratie hoog op de agenda van Just and Inclusive Communities, benadrukt Manchala. Er is niet altijd sprake van gedwongen migratie, maar vrijwel altijd brengt de ontwikkeling van het land grote druk om te verhuizen met zich mee.

'De migratiestromen gaan zonder uitzondering in de richting van de stedelijke centra. Er is eenvoudigweg geen alternatief voorhanden. De overheden bieden geen nieuw land aan. De consequenties zijn schrijnend. Gemeenschappen vallen uit elkaar. Mensen voelen zich eenzaam en raken hun gemeenschappelijke identiteit kwijt. Kansen op beter onderwijs zijn er voor deze groepen ook in de grote steden nauwelijks.

Na een gedwongen migratie volgen in de nieuwe woonomgeving een overlevingsstrijd en een strijd om de identiteit. Je ziet dat sommige groepen, bijvoorbeeld in Bolivia en de Verenigde Staten, nu expliciet op-

komen voor hun politieke rechten en voor zelfbestuur.
Voor de kasteloze dalits heeft urbanisatie overigens een positieve bijwerking. Ze voelen zich in de stad vaak bevrijd van de vooroordelen en discriminatie die op het platteland onlosmakelijk aan hun gemeenschap blijven kleven. Ze kunnen opgaan in de anonieme massa en zich aan bepaalde vormen van onderdrukking ontworstelen. Onder jonge dalits op het platteland leeft daarom ook het verlangen naar de stad te gaan en zich te bevrijden van hun stigma, ook al betekent het dat ze in een sloppenwijk terechtkomen.'

Op welke manier zet Just and Inclusive Communities zich in voor gemarginaliseerde groepen?

'Het is in de eerste plaats een programma dat zich richt op bewustwording van kerken. We willen graag dat kerken leren te onderscheiden welke partijen marginalisatie veroorzaken. Soms zijn kerken zelf ook zo'n partij. Dat moeten ze leren zien.
We werken nauw samen met de commissies voor Faith and Order en World Mission and Evangelism. We proberen de agenda's van deze commissies te verrijken. Het gaat ons daarin om recht voor de armen. Dat zien we niet als een diaconale kwestie of als een ethisch antwoord op een bepaalde nood. Gerechtigheid staat voor ons centraal in het geloof. Ontkenning van het recht legitimeert misbruik van mensen en de natuur. Dat druist regelrecht tegen het christelijke geloof in.
Meer dan de andere afdelingen van de Wereldraad heeft Just and Inclusive Communities oog voor de menselijke ervaring, de context en de identiteit van gemeenschappen. We beginnen uiteraard bij de ervaring van de mensen in de aangesloten kerken. Traditionele ecclesiologieën werden geformuleerd in de context van het machtige Westen. Christelijke gemeenschappen elders in de wereld krijgen de westerse kerkleer nog steeds met de paplepel ingegoten. Om een voorbeeld te noemen: christelijke dalit-gemeenschappen, door westerse zending gesticht, leven met een ecclesiologie die betekenis had in een andere tijd en op een andere plaats, maar die niet over hun situatie gaat. Zij zijn gebaat bij een ecclesiologie die opkomt uit de strijd om te overleven.'

We beginnen uiteraard bij de ervaring van de mensen in de aangesloten kerken

Gemarginaliseerde christelijke gemeenschappen hebben in Manchala's optiek een 'epistemologische voorsprong' ten opzichte van christelijke gemeenschappen die dichter bij het centrum van de macht staan. De eersten bevinden zich namelijk in een vergelijkbare positie als de eerste leerlingen van Jezus, die ook een gemarginaliseerde gemeenschap vormden.
'Op een of andere manier heeft de kerk die identiteit ingewisseld voor een andere, met macht verbonden identiteit. Ook is de nadruk verschoven van het bouwen aan een rechtvaardiger wereld naar het bouwen van

Een verklaring van hoop

'Als mensen die behoren tot de inheemse volken en gemeenschappen die volgelingen van Jezus geworden zijn en leden van verschillende kerken, spreken wij de hoop uit:

– dat de stemmen van de inheemse volken gehoord zullen worden; ondanks situaties van onderdrukking en uitsluiting, blijven zij overeind, vinden zij wegen voor een goed leven, voor een goede omgang met moeder Aarde, en weten zij de waarden van inclusieve gemeenschappen te koesteren;

– dat onze kerken plaatsen zullen zijn van oprecht en inclusief gemeenschapsleven, waar ruimte is voor authentieke uitdrukkingen van geloof in de God van alle volken en van het leven; dat kerken in inheemse gemeenschappen de cultuur, de taal, de symbolen en de spiritualiteit van deze volken zelf aannemen en dat ze leren de vleeswording van het Woord in de culturen en geschiedenis van inheemse volken te incorporeren;

– dat wij in onze kerken in staat zullen zijn onze eigen geloofservaringen uit te drukken en dat

het instituut kerk.' Juist daarom is het zo belangrijk dat de stemmen uit de marge in de wereldkerk luid klinken.

Wat kunnen kerken doen voor bedreigde inheemse groepen en dalits?

'Het gaat om steun en solidariteit. Dat zijn

Wees als kerk zelf ook open en alert tegenover migrantengemeenschappen

de sleutelwoorden, die op allerlei manieren concreet gestalte kunnen krijgen. Allereerst denk ik dan aan politieke pleitbezorging. Een voorbeeld daarvan is de lobby tegen agressieve uitbreiding van de mijnbouw. In de tweede plaats zouden kerken zich moeten inzetten voor toegang tot onderwijs. De huidige jonge generatie dalits en inheemse gemeenschappen in India hebben amper toegang tot goed onderwijs. De situatie is, wat dat betreft, alleen maar slechter geworden.'

Manchala's advies aan westerse kerken en organisaties is: zoek naar samenwerking. 'Sla de handen ineen en werk samen met de kerken in de gemeenschappen in de marge. Dat geeft nieuwe kracht en nieuwe moed. Wees als kerk zelf ook open en alert tegenover migrantengemeenschappen. Verwelkom anderen en wees gastvrij.'

Groeiende solidariteit

Sinds 2006 heeft het JIC-programma in kringen van de Wereldraad de aandacht gevestigd op allerlei groepen: inheemse volken, mensen die leven met een handicap, dalits, mensen die slachtoffer zijn van racisme, economische migranten. Samen met de commissies Faith and Order en World Mission and Evangelism is er in het licht

onze kerken niet langer als randverschijnselen binnen onze volken worden beschouwd; we zien uit naar kerken die de opstanding van de Jezus van de wereldbevolking vieren in hun eigen woorden en uitdrukkingen, in aanbidding die gebruikmaakt van de rijke symbolische, liturgische en gesproken tradities van onze volken;
– dat onze kerken geloof en dagelijks leven niet van elkaar scheiden, maar het evangelie doorgeven als een kracht ten leven voor allen; we roepen op tot meer liefde, solidariteit en gerechtigheid in plaats van aandacht voor dogma's en leerstellingen die verdeeldheid teweegbrengen en mensen en culturen veroordelen; laat onze kerken getuigen van de manieren waarop zij zich richten op de diepe menselijke en christelijke ethische waarden.'

Uit: *Affirming a spirituality that gives life to all. An open letter from Indigenous communities and theologians to the churches*, geformuleerd tijdens een bijeenkomst van inheemse theologen in La Paz, Bolivia, op 27 januari 2011, in te zien *via www.oikoumene.org*.

van de belangen van deze groepen opnieuw nagedacht over zending, eenheid en gerechtigheid. Dat denkproces heeft bijvoorbeeld geleid tot reflectie op verborgen racisme in theologische formuleringen.
Een andere vrucht van het werk is de groeiende solidariteit met de dalits. In 2009 organiseerden de Wereldraad en de Lutherse Wereld Federatie (LWF) samen een bijeenkomst waarop honderd lidkerken geïnformeerd werden over de strijd voor gelijke rechten van de dalits. Tijdens een overleg in New Delhi werden discriminatie en geweld op basis van kaste verworpen als een zonde, en namen de aanwezigen zich voor de strijd tegen het kastenstelsel met frisse moed aan te gaan.
Onder de auspiciën van het JIC-programma zijn theologen uit inheemse groepen samengekomen en hebben ze theologische verklaringen opgesteld. Zo is hun zichtbaarheid in het theologische domein vergroot. Een van de hoogtepunten was het beraad in La Paz, Bolivia, in 2007. Daar werd 'van onderaf' een theologische visie geformuleerd op uitsluiting, de weg naar inclusieve gemeenschappen en hoop (zie kader). Manchala hoopt dat de tiende assemblee van de Wereldraad van Kerken, in 2013 in Busan, Korea, volop aandacht zal hebben voor groepen mensen die met gedwongen migratie te maken hebben. 'Het is tijd om de onverschilligheid voorbij te geraken.'

— Wilbert van Saane is stafmedewerker van de Nederlandse Zendingsraad.

Daar, in het hart van de stad, gebeurt het

Midden in Tokio het evangelie uitleven

Onlangs organiseerden we samen met Redeemer City to City een tweedaags seminar over kerkplanting in de grote stad. In Tokio in het bijzonder. Want het kerkplantershandboek van Tim Keller geeft grote lijnen en praktische tips, maar ondanks alle overeenkomsten tussen metropolen als New York en Tokio zijn er ook grote verschillen die om een bijzondere aanpak vragen.

Zo verzamelden zich aarzelend vijfentwintig jonge Japanse theologiestudenten, evangelisten en dominees in een conferentiezaaltje dat we voor een krats konden huren van een christelijke non-gouvernementele organisatie tussen de glitterfaçades van modehuizen Prada, Vuitton en Chanel en juwelier Cartier in de chique wijk Omotesando. Het contrast tussen de onderbetaalde kerkwerkers en de hoge hakken, bontkragen en decadente zonnebrillen tijdens de lunchpauze kon niet groter zijn. Eigenlijk keken deze trouwe dienaren van het Woord hun ogen uit, want ze wonen in voorsteden, waar het leven rustiger, goedkoper en naar hun idee veiliger is, maar ze deden alsof ze hun ogen dichtknepen om alle decadentie maar niet te hoeven zien.

Donutvorm

Nu kan ik zelf niet zo goed uit de voeten met de Amerikaanse analogie die zegt dat je hart als een donut is: er zit een gat in. en dat kan alleen gevuld worden met Gods liefde. Pas dan ben je compleet mens. Toch zie ik wel mogelijkheden voor een andere donut-analogie. De kerk in Tokio is – net als in veel grote steden – als een christelijke donut: oudbakken, met flinke happen eruit, terwijl veel van de oorspronkelijke smaak verloren is gegaan. Toen Japan aan het einde van de negentiende eeuw, na tweehonderdvijftig jaar de poorten voor buitenlanders en het evangelie hermetisch gesloten te hebben gehouden, eindelijk openging, maakte zending een frisse start in het centrum. Nog steeds zeer gerespecteerde missiescholen en ziekenhuizen gaven het christendom een goede naam. Na de Tweede Wereldoorlog trok de kerk met de bevolking die zich een huis met een tuintje kon veroorloven, mee de voorsteden in.

In het massieve hart van de stad bleven de politiek, de zakenwereld, media, kunst, onderwijs en uitgaansleven over. De meerderheid van de mannelijke en een groot deel van de vrouwelijke Japanse bevolking brengt er vrijwel al haar wakkere uren door, waarna zij zich tegen middernacht massaal in de treinen perst die haar afvoeren naar de voorsteden. Zo is de donutvorm van de kerk ontstaan: een ring van aanwezigheid in de voorsteden, maar een groot vacuüm in het midden van de metropool. In de rand bevinden zich vooral bejaarden, die zich heel begrijpelijk in een defensieve 'houden wat je hebt'-positie verschanst hebben. De kerkjes, met soms niet meer dan tien leden, zijn taai en trouw, maar helaas vaak verworden tot wettische, ontoegankelijke clubjes. Het liefdadigheidswerk dat de kerk een goede naam gaf, werd overgenomen door vage non-gouvernementele organisaties. Het zout heeft haar smaak en kracht verloren, en nieuwe generaties denken dat een kruis een modeaccessoire is, en Jezus een rock-ster uit Amerika.

Geen kerkthuis

Veel Japanners van in de twintig en dertig brengen een of meer jaren voor studie of werk door in het buitenland. Daar komen ze in aanraking met missionaire gemeenten in het hart van de stad of op de universiteitscampus. Buiten de Japanse context ervaren ze een gevoel van vrijheid om het christendom met een open houding te onderzoeken, en menigeen komt tot geloof. Terug in Japan wacht hun een bedrukte christelijke gemeente, die zich afzet tegen de goddeloze maatschappij in een poging om te overleven. Dit rijmt niet met wat deze jonge gelovigen

ervaren hebben in de sprankelende, missionaire gemeenten waarin ze Jezus hebben leren kennen. De trieste statistieken leren dat meer dan negentig procent van de mensen die in het buitenland tot geloof gekomen zijn, uiteindelijk nooit een kerkthuis in Japan vindt. Juist deze generatie twintigers en dertigers vestigt zich in het centrum van de stad. Daar, in het hart van de stad, gebeurt het. Daar werken ze en brengen ze het liefst hun vrije tijd door. En dus willen ze daar ook wonen. Dat is een trend die niet alleen Tokio zichtbaar is, maar in vrijwel alle wereldsteden. De hoge woontorens schieten hier in het centrum als paddenstoelen uit de grond. Zelf wonen we ook op de eenenvijftigste verdieping van een complex van twee torens van tweehonderd meter hoog. Om ons heen wonen veel hoogopgeleide singles en jonge gezinnen die volop genieten van het stadsleven. Zelf groeiden ze op in de voorsteden, maar ze zien hun eigen toekomst in de stad. Met een salaris waarvan hun ouders alleen hebben kunnen dromen, kunnen ze zich de luxe levensstijl van een appartement in het centrum ook veroorloven. Deze generatie zal in de komende jaren de leiders van Japan voortbrengen. Toekomstige leiders die nu nog jong en flexibel zijn, die openstaan voor een andere manier van denken, van geloven. Ze zijn *culture shapers*, die meedraaien in het hart van Japan waar cultuur 'gemaakt' wordt. Alle trends die in Tokio gezet worden, verspreiden zich als kringen in water waarin een steen is gegooid, over de rest van het land en Oost-Azië. Voor de kerk is het geen optie niet in dat snel kloppende hart van de cultuur, van de stad aanwezig te zijn, als we geloven dat het evangelie niet alleen individuele levens kan vernieuwen, maar

ook impact op de cultuur kan hebben.

Grace City Church

Terug naar ons seminar, waar in een vragenronde na de eerste lezing de eerste opmerking al kwam: hoe kon een modelkerk met een gereformeerde theologie als Grace City Church nu toch stand houden in een zondige omgeving als het centrum van de grote stad? Nu weten wij natuurlijk heel goed dat we geen modelkerk zijn in de zin van een ideale kerk of een voorbeeld dat anderen moeten volgen, maar het gaat hier om het beeld van wat in Japan een *modelroom* genoemd wordt. Een volledig ingerichte ruimte volgens de bedoelde vorm en afmetingen, maar niet in de originele omgeving, waar je gaat kijken voordat je een soortgelijk appartement koopt dat nog gebouwd moet worden. Zo is Grace City Church een inkijkje in een revolutionair ander soort kerk in Japan. Waarvan wij natuurlijk hopen dat er nog veel gesticht gaan worden, als mensen, als deze jonge dominees daarin willen investeren.

Ze vroegen ons of je in de stad niet gedoemd bent je geloof te verliezen: zo veel extreme dingen, zo veel zonde, zo weinig kerken

Maar voordat deze zeldzame jonge christelijke leiders daartoe bereid zijn, moeten er eerst een heleboel vooroordelen uit de weg geruimd worden. Zo waren ze unaniem van mening dat de mensen in de voorsteden en op het platteland spiritueler zijn. Ze zien het openstaan voor een geestelijke werkelijkheid als iets wat mensen helpt geïnteresseerd te raken in het christendom en uiteindelijk in Jezus te gaan geloven. Ze vroegen ons of je in de stad niet gedoemd bent je geloof te verliezen. Zo veel extreme dingen, zo veel zonde, zo weinig kerken. De spijker op z'n kop: zo weinig kerken! En natuurlijk is een megastad als Tokio een climax van zondigheid: vijfendertig miljoen zondige

harten op elkaar gepakt. Heeft Tokio daardoor het evangelie niet des te meer nodig? En zijn de mensen in Tokio echt meer geneigd tot zonde dan Japanners op het platteland? Misschien zijn er meer verleidingen. Hoe zit dat in Nederland? Zijn Amsterdammers zondiger dan Zierikzeeënaars? En doet het er eigenlijk toe? Zonde staat tussen ons en God in, veel of minder veel. En Jezus overbrugt die kloof.

Beginnen met liefde

De claim dat het Japanse platteland religieuzer zou zijn dan Tokio, durf ik in twijfel te trekken. Ik hoef maar om me heen te kijken. Nu volgende maand het nieuwe belastingjaar begint, drommen dezer dagen massa's kantoorwerkers en zakenlieden naar de tempels om geluk af te smeken voor hun business dit jaar. Aan alle schooltassen bungelen amuletten. Naast de dure horloges die van onder de manchetknopen komen, zit een boeddhistische kralenarmband. In of boven op de dure woontorens staan tempeltjes. Alle belangrijke rituelen rondom geboorte, volwassen worden, huwelijk en overlijden zijn ook hier in Tokio doordrenkt met shinto- en boeddhistische elementen. Duizenden bizarre sekten bloeien en groeien. Om nog maar te zwijgen over alle andere afgoden die vereerd worden: geld, designertassen, perfect uiterlijk, status,

Als de angst voor de stad onder christenen omslaat in liefde voor de stad, is er hoop voor een kerkplantersbeweging in Tokio

smartphones of populaire meidengroepen. Als de angst voor de stad onder christenen omslaat in liefde voor de stad, is er hoop voor een kerkplantingsbeweging in Tokio. Iedere missie moet beginnen met liefde voor wat of wie je wilt dienen. En liefde vraagt offers. Altijd. Uit de evaluatie bleek dat bij twaalf van de deelnemers aan ons 'Gospel in the City'-seminar iets van die liefde aan het ontluiken is. Ze gaven aan dat ze het best zouden zien zitten in een soortgelijke kerk als *modelroom* Grace City Church te trekken. Letterlijk ook, want de meest effectieve manier om het goede nieuws over Jezus in Tokio te bren-

gen is er zelf middenin te wonen en het evangelie uit te leven. En dat is heftig. Zo ervaren de mensen om je heen het leven in een megastad ook, en daarom is er geen mooier uitgangspunt dan samen opgaan. En uitgaan. Boodschappen doen. Even naar het park gaan, omdat je ogen vergeten zijn hoe de kleur groen eruitziet. Tegen elkaar aan geperst staan in de overvolle trein. Samen de nieuwe noedeltent op de hoek proberen. Samen balen dat er een snelweg pal voor onze toren gebouwd wordt. Met andere moeders de meiden afzetten bij ballet. Samen naar het volgende station rennen wanneer onze metrolijn gestremd is. Samen in gesprek komen over wat je drijft en gelooft. Of niet gelooft.

Echtheid

Geloof begint in het hart. Zeker bij Japanners, die gevoelsmensen zijn. Daarom gebruiken we vaak kunst, omdat schoonheid het hart raakt. We geven Japanse christenkunstenaars een podium om hun werk waarin de bijbelse boodschap weerklinkt, te laten zien, en we bieden dit aan ons netwerk van yuppen aan. De volgende stap is het hoofd. Als de schoonheid van het evangelie het hart geraakt heeft, willen Japanners de tijd nemen om na te denken over de vraag wat of wie hen geraakt heeft. Dat is een proces waarin andere christenen een belangrijke rol spelen om het evangelie handen en voeten te geven en om vragen te beantwoorden. Om dat waar te maken moeten we letterlijk naast de mensen gaan staan die we met het goede nieuws willen bereiken. Niet afwachten totdat ze happen in de donut en zo naar ons toe komen, maar het vacuüm van het donutgat vullen met Gods liefde. Daar is eindeloos geduld voor nodig. En echtheid. Niet alleen in Tokio, maar ook in Rotterdam of Groningen.

Kijk voor meer informatie over dit kerkplantingsproject in Tokio op *www.geloveninjapan.nl*.

— Eline de Boo is met haar man Geert en hun vijf kinderen door de Gereformeerde Zendingsbond als kerkplanter uitgezonden naar het hart van Tokio, Japan.

Stadsdaken

Voor de joodse kunstenaar Felix Nussbaum (1904-1944) was de stad gevaar en kans in één. Als joodse vluchteling was hij eind jaren dertig met zijn Pools-joodse vrouw in Brussel aangekomen. Hij leek er aanvankelijk artistieke erkenning te vinden, maar het net sloot zich om de twee heen, en weldra konden ze nauwelijks de straat meer op. Mogelijkheden om te vluchten lieten ze aan zich voorbij gaan.
Dit zicht vanuit het zolderatelier is bedrieglijk. Zonder kennis van de situatie zie je vooral het romantische uitzicht van een bohemien over de rommelige daken van een grote stad, liefst Parijs (het is Brussel). Het platje voorop, waar de plassen nog niet opgedroogd zijn, nodigt uit tot een glas witte wijn in de avond of een kop sterke koffie in de ochtendzon. De kleuren zijn gedempt, maar warm. De daken en het muurtje links zijn roodbruin, de onderkant van de schoorstenen lichtgeel. Linksachter staan bomen in een geelgroen waas. Wie zich verdiept in het werk van Nussbaum, ziet meer: van de bomen zijn er twee uitgelopen; één is er kaal. In de beeldtaal van Nussbaum betekent dat iets levensbedreigends. Opmerkelijk zijn de twee donkere handschoenen aan de waslijn. In een stilleven brengt hij dat in verband met zijn werk (en met dat van zijn vrouw), dat is komen stil te liggen: weinig contacten meer, en nog minder opdrachten.
Zo is de stad voor de Nussbaums niet meer een beeld van toekomst en zorgeloosheid, maar een benauwde gevangenschap. Veel verder dan het beregende platje zullen ze niet meer komen.

— Dr. Anne Marijke Spijkerboer is docent aan de leergang Kunst en K/Werk en predikant te Rijswijk.

Felix Nussbaum, *Ausblick aus dem Atelier mit Handschuhen*, 1940, gouache op papier, 65 x 51,5 cm

Oecumenelezing: Verbinding boven consensus

'We zoeken geen eenheid die als een verstikkende deken over onze spiritualiteit wordt gegooid, we zoeken geen eenheid die door een strakke hiërarchie over onze organisatie en instituties wordt gelegd en we zoeken geen eenheid die alle spontaneïteit uit onze maatschappelijke acties haalt. Dan maar liever het risico van enige wilde devotie, enige ongecontroleerde lekenliturgie en enige overlap in opvang van dak- en thuislozen.' Professor dr. Mechteld Jansen verzorgde vrijdag 13 januari 2012 de Oecumenelezing. Hoewel menigeen teleurgesteld is over de oecumenische samenwerking in de laatste decennia, heeft ze toch ook heel wat meer opgeleverd dan men voor mogelijk hield. In de tijd waarin we nu leven, kan de oecumene aansluiten op het verlangen van mensen naar verbinding. Mensen zijn op zoek naar bevestiging en vriendschap. Ze willen gezamenlijk met iets bezig zijn. Oecumene is een kostbare dialoog, waarin mensen die verbinding zoeken en vinden. De Oecumenelezing in de Geertekerk was goed bezocht. Naast de lezing en een toespraak van Klaas van der Kamp, algemeen secretaris van de Raad van Kerken, was er de presentatie van enkele nieuwe liederen die wellicht een plaats krijgen in het nieuwe *Liedboek voor de Kerken*.

Christ at the checkpoint

Voor de tweede keer organiseerde het Bethlehem Bible College de conferentie Christ at the Checkpoint; de eerste werd in 2010 gehouden. Plaats van ontmoeting in maart was het Jacir Palace Hotel in Betlehem, op tweehonderd meter afstand van de scheidsmuur tussen Israël en de Westelijke Jordaanoever. Onder de meer dan zeshonderd deelnemers waren opvallend veel Amerikaanse en Britse evangelische christenen. Evangelische prominenten als Sang Bok David Kim (voorzitter van de World Evangelical Alliance), Chris Wright (directeur van het Langham Partnership) en Doug Birdsall (voorzitter van de Lausanne Movement) betuigden met hun aanwezigheid steun aan de Palestijnse kerken. De conferentie is in sommige Israëlische en internationale christelijke media nogal negatief belicht. De organisatoren hebben echter iedere associatie met antisemitisme, vervangingstheologie en verwerping van de staat Israël resoluut van de hand gewezen. In hun toespraken maakten de Palestijnse theologen van het Bethlehem Bible College duidelijk dat het hun gaat om een boodschap van recht, vrede, hoop en verzoening in een situatie van conflict. De aanwezigheid van enkele theologen uit de kring van messiasbelijdende joden onderstreepte dit. De Palestijnse theologen wezen echter ook herhaaldelijk op de negatieve gevol-

gen van het christelijke zionisme in het Westen voor Arabische christenen in het algemeen en de Palestijnse kerken in het bijzonder.

Koopkracht in de praktijk

Bij de werkgroep Arme kant van Nederland/EVA is de publicatie *De boodschappenmand. Koopkracht in de praktijk* verschenen. Hiermee wil de werkgroep de situatie van mensen aan de onderkant van de samenleving in beeld brengen vanuit de ervaringen van de betrokkenen zelf. Officiële koopkrachtplaatjes en Nibudberekeningen nemen sommige kosten die mensen hebben, niet mee of schatten ze te laag in. Ze gaan over bepaalde huishoudtypen, en niet over de geleefde werkelijkheid. Voor *De boodschappenmand* is een dertiental interviews gehouden met mensen in verschillende situaties met een laag inkomen. Samen met het invullen van huishoudboekjes haalt de werkgroep zo een aantal ervaringsverhalen boven water. Voorzien van een analyse en een korte vooruitblik op een vervolg zijn deze gebundeld. *De boodschappenmand. Koopkracht in de praktijk*, 40 pagina's, is gratis te bestellen via *info@armekant-eva.nl* of (073) 612 19 39.

Symposium 'Anders verder'

Op 16 maart 2012 organiseerde het Evangelisch Werkverband samen met IZB (voor zending in Nederland), de afdeling Missionair Werk & Kerkgroei van de Protestantse Kerk in Nederland en Ark Media een symposium over nieuwe vormen van kerk zijn. Jaap van der Giessen was erbij en schreef de volgende impressie. 'Er verzamelen zich meer dan tweehonderd mensen in de Marcuskerk in de Haagse Moerwijk. Blijkbaar willen ze allemaal verder, maar vooral anders. De symposiumdag begint met beelden van een plastic zak, bladeren en een muur. De wind blaast de zak alle kanten op, soms nadrukkelijk op de voorgrond, soms (bijna) uit beeld. De zak neemt allerlei vormen aan. Voor dominee René de Reuver, auteur van het boek *Anders verder*, is dit een beeld van de kerk in vele verschijningsvormen. De Reuver beschrijft zijn Marcuskerk als casus en onderzoekt van daaruit het eigene van de kerk. In de schets van een kerk die anders verder gaat, gebruikt De Reuver het beeld van een gebouw: bouwstijlen, fundering, gebinte, waarbij de bouwstenen ieder hun plek krijgen. Een kritische reactie vraagt of de kerk wel anders verder zou moeten als *gebouw*. Gaat het in het begin en aan het einde van de Bijbel niet over een *tent* waarin God woont? Hoe kerk te zijn vandaag en in de toekomst? Een inspirerende dag over een pakkend boek met een

uiterst relevante thematiek. Ruim tweehonderd mensen gaan weer naar huis, naar hun geloofsgemeenschap. In ieder geval anders en met de vraag hoe dat in de eigen context eruit zou kunnen zien.'

René de Reuver, *Anders verder. Missionair kerk-zijn in een dynamische samenleving*, Amsterdam: Ark Media, 2012

Bekeerd, maar geen veilige plek

De Nederlandse overheid neemt vervolging vanwege religie onvoldoende serieus in het asielbeleid. Dat zegt de slotverklaring van het symposium 'Bekeerd, maar geen veilige plek', dat op 16 januari 2012 georganiseerd werd door Kerk in Actie en het Platform Christen Asielzoekers Iran (PCAI). Volgens het PCAI miskent de Nederlandse overheid dat christelijke Iraanse asielzoekers in hun land van herkomst vaak aan gevaren blootstaan. De overheid meent dat Iraanse christenen geen risico lopen in hun land als ze hun geloof niet in de openbaarheid belijden. Maar in Iran zijn zelfs huiskamervieringen verboden. De slotverklaring roept de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) op meer samen te werken met kerken, als het gaat om de vraag of iemand echt christen is geworden. Een doopcertificaat blijkt weinig waarde te hebben in de asielprocedure. Ook lijken medewerkers van de IND ervan uit te gaan dat kerken lichtvaardig mensen dopen.

Nieuwe secretaris Conferentie van Europese Kerken

Dr. Guy Liagre, voorzitter van de synodale raad van de Verenigde Protestantse Kerk in België, is verkozen tot secretaris-generaal van de Conferentie van Europese Kerken (KEK), zetelend in Genève. De KEK beijvert zich om in een snel veranderend Europa de christelijke stem niet verloren te laten gaan. Dat ziet de nieuwe secretaris-generaal als een mooie uitdaging. Liagre (1957) was van 1984 tot 2005 gemeentepredikant. Daarna werd hij voorzitter van de Verenigde Protestantse Kerk in België. Verder bekleedt hij diverse functies in oecumenische overlegstructuren, zowel in het buitenland als in België.

'Importing God'

'Migranten-christenen zijn vaak alleen actief onder hun eigen etnische groep', zei dr. Danielle Koning op de raadsvergadering op 26 maart 2012 van de Evangelische Zendingsalliantie (EZA). Het thema van de bijeenkomst was 'omgekeer-

de zending' en de effectiviteit daarvan. Zijn de migrantenkerken in staat 'autochtone' christenen te bereiken met het evangelie? Koning promoveerde op dit thema met haar proefschrift *Importing God*. Haar onderzoek spitste zich toe op de Ghanese adventistenkerk in Amsterdam, en ze onderzocht als referentiekader veertien andere gemeenten. Volgens haar trekken kerken waarin symboliek en liturgie een belangrijke plaats innemen, de meeste autochtonen, zoals de Russisch-orthodoxe kerk. Moses Alagbe reageerde op haar toespraak door te zeggen dat je moeilijk kunt spreken van omgekeerde zending, omdat de meeste migranten hier niet bewust als zendeling komen, maar als vluchteling of arbeidsmigrant. Wel riep hij de aanwezigen, allen 'autochtoon', op te zoeken naar wegen om de migrantenkerken beter te integreren.

Arabische lente en christenen

'De toekomst van het Midden-Oosten zal sterker islamitisch gekleurd zijn.' Dat concludeerde Colin Chapman tijdens een bijeenkomst over de Arabische lente aan de Vrije Universiteit in Amsterdam op 30 maart 2012. De bijeenkomst werd belegd door de Nederlandse Zendingsraad, de Evangelische Zendingsalliantie, de Evangelische Alliantie en de leerstoel Kerk in de context van de islam aan de VU. Chapman, islamoloog en anglicaans geestelijke, gelooft dat er een strijd om de ziel van de islam gaande is tussen gematigde moslims en islamisten. 'In Egypte wordt de Moslimbroederschap in de huidige fase gematigder. De salafi's zijn de echte extremisten. Samen hebben ze ongeveer zeventig procent van de zetels in het parlement in handen, maar die twee partijen zijn verwikkeld in een machtsstrijd.' Chapman adviseert het Westen niet ongeduldig te zijn. 'Het Westen moet de moslims tijd geven om rechtvaardiger staten op te richten dan degene die zij omvergeworpen hebben. Je kunt een politiestaat met één partij in korte tijd niet volledig ontmantelen.' Volgens dr. Heleen Murre-Van den Berg, hoogleraar aan de Universiteit Leiden, waren de huidige revoluties onvermijdelijk. 'Ze kwamen wellicht onverwacht, maar er moest iets gebeuren. Leiders die het niet verdienden, hadden al jarenlang de macht in handen.' Het gaat in deze revoluties niet primair om de positie van de christelijke gemeenschappen, zei zij. 'Het is goed bezorgd te zijn over de christenen, maar ze staan aan de zijlijn van de huidige transformaties. Het gaat veeleer over de islam. Moslims hebben het gevoel dat hun geloof in hun samenlevingen te weinig publiek profiel had. De manier waarop de islam in de huidige retoriek voorkomt, is dan ook niet tegen christenen gericht. Het betekent daarom ook niet automatisch dat christenen tot tweederangsburgers gemaakt zullen worden.'

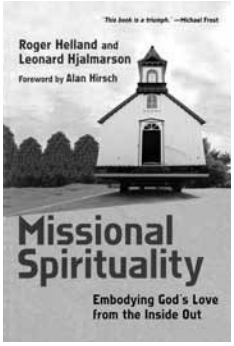

Roger Helland en Leonard Hjalmarson, *Missional Spirituality. Embodying God's Love from the Inside Out*, Downers Grove: InterVarsity Press, 2011, 252 bladzijden, € 16,99

Helland en Hjalmarson pleiten in hun nieuwste boek hartstochtelijk voor een herleving van missionaire spiritualiteit in de kerk. Zij werken dit uit met aandacht voor zowel de individuele en geestelijke opbouw van de gelovige als de praktische consequenties van deze transformatie. Ze baseren hun visie op theologische thema's als de Triniteit, de incarnatie, het priesterschap van alle gelovigen en het gebod zowel God als de naaste lief te hebben. De vroege kerk en het piëtisme vormen belangrijke inspiratiebronnen. Verschillende spirituele disciplines komen aan bod, zoals eenheid met Christus, gehoorzaamheid, gastvrijheid, nederigheid en aanbidding. Vanuit de gedachte dat het Woord vlees en bloed geworden is en 'in de buurt is komen wonen' (*moved into the neighborhood*), naar de populaire weergave van Johannes 1, 14 in *The Message* van Eugene Peterson, ontwikkelen ze een 'theologie van plaats'. Dit betekent dat missionair leven ten principale plaatsvindt in de buurt waar je woont. Enerzijds is het accent op het lokale te begrijpen, aangezien de auteurs de eenzijdige nadruk op activiteiten buiten de eigen leefwereld willen doorbreken. Aan de andere kant blijft de rest van de wereld nu compleet buiten het blikveld, waardoor de op zichzelf legitieme betrokkenheid op de eigen context te makkelijk omslaat in provincialisme. De twee Canadese auteurs hebben een leidende rol in respectievelijk de baptistengemeenten en de mennonietengemeenschap. Die achtergrond is duidelijk merkbaar in hun nadruk op het priesterschap van alle gelovigen en de focus op de plaatselijke kerk. De situering van het boek is duidelijk Noord-Atlantisch te noemen, waardoor veel voorbeelden voor Nederlandse lezers lastig te combineren zijn met hun eigen context. Het vergt daarom een behoorlijke vertaalslag de inhoud van het boek ook in Nederland concreet te maken. Daarom is het goed naast dit boek ook andere, Nederlandstalige boeken te raadplegen.

— Eleonora Hof, promovenda in de missiologie aan de Protestantse Theologische Universiteit

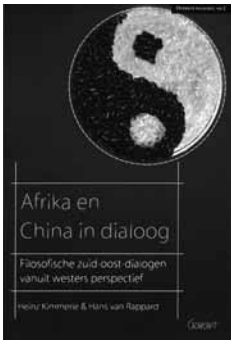

Heinz Kimmerle en Hans van Rappard, *Afrika en China in dialoog. Filosofische Zuid-Oost-dialogen vanuit westers perspectief*, Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2011, 154 bladzijden, € 18,90

De groeiende banden tussen China en Afrika zijn niet alleen van politieke of economische aard. Zo is in Afrika een groeiende missionaire activiteit vanuit China waar te nemen. De *Atlas of Global Christianity* (2009) schat het aantal Chinese zendelingen voor het jaar 2010 op 5.600. Een deel van deze zendelingen rekent zich tot de zogeheten 'Back to Jerusalem'-beweging, een omgekeerde missionering langs de Zijderoute. Maar een steeds groter deel van hen voelt zich geroepen in Afrika het evangelie te verkondigen. Waar zal de ontmoeting tussen Afrikaans en Chinees christendom toe leiden? Wie zich wil verdiepen in de overeenkomsten en de verschillen tussen Afrikaanse en Chinese denkwijzen, kan terecht in dit essay van Kimmerle en Van Rappard. De eerstgenoemde is goed thuis in de Afrikaanse filosofie. De laatstgenoemde maakte na zijn emeritaat studie van de Chinese wijsbegeerte. Samen presenteren zij dit boek als een aanzet tot een filosofische Zuid-Oost-dialoog.
Afrika en China blijken veel overeenkomsten te hebben. De sleutelconcepten uit beide tradities hebben te maken met levenskracht, met bezieling. Harmonie, het evenwicht van die krachten, is belangrijk en moet bewaard worden. De krachten die samenkomen in een moreel leven, zijn dezelfde krachten als die welke werkzaam zijn in schoonheid en kunst. De geestenwereld is niet gescheiden van de wereld van de levenden. De voorouders spelen een prominente rol.
Daar liggen de vertrekpunten voor de filosofische dialoog tussen Afrikaanse en Chinese denkers. Een dialoog die volgens deze auteurs kan bijdragen aan gelijkwaardige relaties tussen Afrikanen en Chinezen. Hetzelfde lijkt mij waar te zijn voor de theologische dialoog die door de presentie van Chinese zendelingen ongetwijfeld op gang zal komen. In het licht van de bovengenoemde raakpunten is het theologische gesprek tussen Afrika en China uiterst veelbelovend.

— Wilbert van Saane, stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad

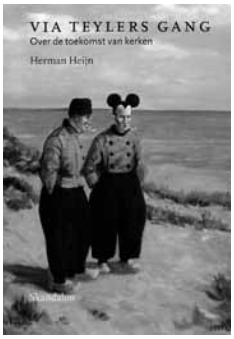

Herman Heijn, *Via Teylers Gang. Over de toekomst van kerken*, Vught: Skandalon, 2011, 200 bladzijden, € 19,50

Schrijven met licht, een oude definitie van fotografie, doet Herman Heijn. In een mooi vormgegeven boek schrijft Heijn op het eerste gezicht uiterst beeldend en associatief. Bij nader inzien blijkt er meer systeem in te zitten. Het is uiteindelijk een hartstochtelijk pleidooi om met een aantal vuistregels (zoals 'de acht van Heijn' en 'tien kansen voor kerken') datgene waar de kerk vanouds voor staat, opnieuw vorm te geven.
Al sinds eind vorige eeuw is Heijn als predikant verbonden aan de doopsgezinde geloofsgemeenschap van Haarlem. In die stad ontwikkelde hij 'De Gang'. Dat is een corridor tussen de schuilkerk en de drukke Grote Houtstraat. Hier, in die gang, tussen kerk en wereld, vond hij zijn gesprekspartners, kunstenaars van allerlei huize en bezoekers die de schoonheid en het gesprek zochten. Heijn is zich uiterst bewust van het einde van de burgerlijke, door de verlichting beïnvloede kerken. Uitvoerig legt hij uit hoe in het concrete geval van Haarlem het geestelijk verbond tussen Teyler (die van dat museum) en de (doopsgezinde) kerk ten einde is gegaan. Hij vraagt zich af hoe het in de kerken weer ergens over kan gaan. Hij grijpt dan terug op het woord 'verbeelding' bij Kuitert en het schone en verhevene bij Kant. De kern van het boek bevindt zich op pagina 89. Door hetzelfde anders te zien (dankzij de verbeelding) kan er iets veranderen. Te midden van alles wat eerder verscheen over moderne maatschappij, tijdgeest en kerkverlating, voelt dit boek aan als een witte raaf. Het is origineel, op concrete ervaringen gebaseerd, en komt met allerlei nieuwe beelden. Wie niet bang is afscheid te nemen van kerken die zichzelf hebben ingepakt, krijgt van Herman Heijn veel in handen. Dat geldt zowel voor de kijkers als voor de denkers.

— Aart Mak, predikant, verbonden aan Kerk zonder Grenzen

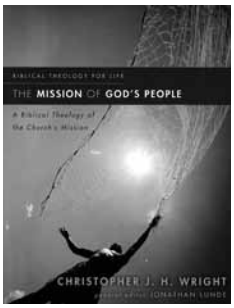

Christopher J.H. Wright, *The Mission of God's People. A Biblical Theology of the Church's Mission*, Grand Rapids, MI: Zondervan, 2010, 301 bladzijden, € 24,99

Chris Wright, directeur van het Langham Partnership voor theologische vorming in het Zuiden, heeft zijn sporen verdiend als oudtestamenticus, onder meer met een dissertatie over land, familie en eigendom in het Oude Testament. *The Mission of God's People* is een toespitsing van zijn bekende boek *The Mission of God* (2007), waarin hij een missionaire bijbelse hermeneutiek bepleit: de hele Bijbel lezen in het licht van Gods heilsplan. In *The Mission of God's people* stelt hij de kerk centraal. Wat is de identiteit van Gods volk, en met welk doel leeft dat volk? Die vraag behandelt hij aan de hand van verschillende bijbelgedeelten. Sommige delen van het boek doen denken aan Johannes Blauws *The Missionary Nature of the Church* (1962), ook een bijbelse zendingstheologie met nadruk op het Oude Testament.
Wright vervalt niet in een systematische missiologie. Ieder hoofdstuk is de vrucht van grondige exegese. In hoofdstuk 9 bijvoorbeeld, over de ene levende God en redder, vindt de lezer geen beschouwing over modellen uit de theologie van de religies, maar een gedetailleerde bespreking van een tekst uit het Oude (Deuteronomium 4) en een tekst uit het Nieuwe Testament (Handelingen 4), op basis waarvan Wright concludeert: de kerk is het volk dat God kent als de ene, levende God en redder (151). De heldere stijl en de gespreksvragen maken dit boek geschikt voor gesprekskringen. Uitgeverij De Vuurbaak gaf een Nederlandse vertaling uit onder de titel *De bijbelse missie. Gods opdracht voor zijn kinderen* (2011).

— Wilbert van Saane, stafmedewerker bij de Nederlandse Zendingsraad

Rectificatie — In *TussenRuimte* 2012/1 stond ten onrechte vermeld dat het boek *L'Église chrétienne au Rwanda pré et post-génocide* gaat over de afrikanisering van de kerk in Rwanda en de rol van de kolonisatie daarin. Ook is het boek niet gebaseerd op interviews, noch spreekt het over de betekenis van catechisten. Onze excuses gaan naar de auteur van het boek, Gerard van 't Spijker.

Mike Leigh
Another Year
2010

De film *Another Year* zet je aan het denken over wat vriendschap eigenlijk is, en wat niet. De film speelt in een Engels stadje en gaat over een buitengewoon vriendelijk echtpaar, Tom en Gerri. Hij is ingenieur in de wegenbouw, zij psychiater in een gezondheidscentrum. Ze vormen het stralende middelpunt van een kring van mensen die allemaal op een bepaalde manier niet erg gelukkig zijn. Maar Tom en Gerri doen erg hun best om deze mensen bij tijd en gelegenheid een thuis te bieden waar zij aandacht krijgen en zich even op hun gemak mogen voelen.

En toch, naarmate de film langer duurt – hij gaat over een heel jaar uit het leven van Tom en Gerri – begin je je als kijker steeds ongemakkelijker te voelen. Hoe langer hoe meer vraag je je af of het echtpaar echt zo vriendelijk is. Ja, ze zijn wel vriendelijk, ze zijn ook vol begrip, maar op een of andere manier blijft hun vriendelijkheid steken.

Hier gebeurt niet wat wel gebeurde in een andere film die in deze rubriek besproken is, *Des Dieux et des Hommes*, over die monniken in Algerije. Hoe komt dat?

Daardoor ga je nadenken. Wat is echt vriendschap? Waar heeft het mee te maken? Met de onderlinge communicatie? Met wat je deelt met elkaar? Met momenten dat je elkaar heel af en toe ook de waarheid zegt?

Zo zet deze film je stil bij je eigen leven en bij de vriendschappen daarin. Hij zet je flink aan het denken. En dan denk je meteen ook over de manier waarop je als christen in het leven staat, in de straat waar je woont, en natuurlijk ook in de vriendenkring waartoe je behoort.

— Freek Bakker, docent interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het departement Theologie van de Universiteit Utrecht

The Klezmatics
Live at Town Hall
Music & Words, € 19,50

Het is een prestatie op zichzelf als muziekgroep vijfentwintig jaar te bestaan. The Klezmatics doen het, en hoe! Om dit feest te vieren geven ze een dubbel-cd uit met nummers van allerlei eerder verschenen cd's. Een uitstekend plan: de muziek waarvan The Klezmatics zelf vinden dat het topnummers zijn, hebben we nu samen in één hoesje.

The Klezmatics vonden elkaar eind jaren tachtig van de vorige eeuw in New York. Hun ouders waren uit Oost-Europa naar Noord-Amerika getogen, en zij maakten – muzikaal gezien – een omgekeerde reis: terug naar de muziek van hun voorouders, of het nu Odessa was of Roemenië. Baanbrekend werk verrichtten ze. Enerzijds door uit te zoeken hoe de Joodse muziek geklonken moet hebben in Oost-Europa. Anderzijds door ook te vernieuwen en samenwerking te zoeken met allerlei muzikanten uit andere richtingen. Dat is tenslotte wat de klezmer-muziek altijd gedaan heeft: reageren op de directe omgeving. Zo kan Chava Halberstein, degene die de Jiddische muziek levend houdt, op The Klezmatics rekenen, en ze ontvingen een Grammy voor hun ode aan Woody Guthry.

Deze jubileum-cd is een echte feest-cd. Er is veel variatie. We horen reli-rock (Elijah Rock), turbo-Balkan (Psycho Fryleks) als ook mystieke klanken (Holy Ground) en folk (Hanuka Gelt). Alles zindert van de muzikaliteit. Natuurlijk klinkt er weemoed, dat verrukkelijke verlangen. Iedere muzikant is een genie op zijn instrument, en nergens staat een noot verkeerd. Het resultaat is een cd die spettert van vitaliteit en eindeloos veel energie genereert bij wie er maar naar luistert.

Gaat u een lange reis maken de komende tijd, of is er een vervelende klus te doen? Draai deze cd en luister niet alleen, maar zing mee. Luid graag.

— Marianne Verkade, zangpedagoge met wereldwijde ervaring

29 juni - 1 juli 2012
Festival of Life

EuroVision, de internationale organisatie van evangelist David Hathaway, belegt op vrijdag 29 juni, zaterdag 30 juni en zondag 1 juli in het Amsterdamse Olympisch Stadion het Festival of Life onder het motto 'Holland Gateway to Europe'. De tachtigjarige Hathaway is al zestig jaar werkzaam als voorganger en evangelist en geniet vooral in Oost-Europa grote bekendheid. Zijn passie om het evangelie te verkondigen heeft hem zelfs zijn vrijheid gekost. Als bijbelsmokkelaar heeft hij bijna een jaar in een Siberische gevangenis doorgebracht. Hij zal op dit festival spreken over de kracht van het geloof. Ook is er een optreden van de bekende zangeres Pearl Jozefzoon.
www.festivaloflife.nl

2-5 juli 2012
Studieweek Mystiek

Het Titus Brandsma Instituut houdt in Nijmegen een week over de spiritualiteit van psalm 119, een lied van liefde en vertrouwen, juist in de moeilijkste omstandigheden. Kees Waaijman, karmeliet, geeft leiding aan deze week van bezinning en meditatie.
www.titusbrandsmainstituut.nl

28 juli - 4 augustus 2012
Teenstreet

Teenstreet is een internationaal christelijk evenement voor tieners van dertien tot zeventien jaar. Teenstreet trekt jaarlijks meer dan vijfendertighonderd bezoekers uit heel Europa. Ze komen samen voor bijbelstudie, worship, optredens, sport, spel, workshops en andere activiteiten. Teenstreet daagt jongeren uit een discipel van Jezus te zijn. Het is een geschikt evenement om een hele jeugdgroep mee naartoe te nemen. Ook jeugdleiders zijn van harte welkom. Zij kunnen op Teenstreet toerusting ontvangen voor hun werk in kerk en gemeente. Het evenement vindt plaats in de Weser-Ems-Halle in het Duitse Oldenburg.
www.teenstreet.nl

15-20 augustus 2012
IAMS-assemblee over migratie

De International Association for Mission Studies (IAMS) houdt in augustus in Toronto haar vierjaarlijkse internationale assemblee met als titel 'Migration, Human Dislocation, and the Good News. Margins as the Center in Christian Mission'. Honderden onderzoekers uit de hele wereld komen samen om na te denken over de implicaties van migratie voor de studie van missie.
www.missionstudies.org

16-19 augustus 2012
Xnoizz Flevo Festival

Ook dit jaar houden Youth for Christ, JOP (de jongerenafdeling van de Protestantse Kerk in Nederland) en de Evangelische Omroep het Xnoizz Flevo Festival. Deze keer vindt het plaats op het evenemententerrein in Bussloo bij Apeldoorn. Het festival biedt diverse podia met optredens van (internationale) artiesten, lezingen, debatten en workshops over maatschappelijke en geloofsthema's. Ook is er veel ruimte voor plezier, kamperen en ontmoetingen. Op zondagmiddag eindigt het festival met een grote

finale. Onder de sprekers bevinden zich Shane Claiborne (Verenigde Staten), Boele Ytsma, Ruard Ganzevoort en Fred Omvlee. Optredens worden onder meer verzorgd door de Amerikaanse rockband Mike Mains & The Branches.
www.flevofestival.nl

29 augustus - 1 september 2012 ECEN-conferentie 'Eco-justice, growth and hope'

Van 29 augustus tot 1 september vindt de negende ECEN-conferentie plaats, in Nederland. Het thema is 'Eco-justice, growth and hope'. Zo'n honderd mensen uit heel Europa komen naar Elspeet om na te denken over het verband tussen onze economie, onze persoonlijke leefstijl en de almaar stijgende CO_2-uitstoot die het klimaat verstoort. Centraal staat de vraag hoe christenen vanuit hun geloof en hoop kunnen bijdragen aan nieuwe inzichten en uitwegen.
De conferentie is voor iedereen toegankelijk; het is ook mogelijk alleen specifieke onderdelen bij te wonen. Donderdag 30 augustus is de 'themadag', waarop sprekers, fora en gespreksgroepen de diepte in gaan. Vrijdag 31 augustus is de 'Nederlandse dag', met excursies en presentaties van inspirerende voorbeelden. Mede georganiseerd door de Noach Alliantie, Raad van Kerken, Kerk in Actie en Oikos.
www.ecen.org

10-14 september 2012 Micah Network Global Consultation

Het internationale Micah-netwerk komt eens in de drie jaar bij elkaar voor een algemene consultatie. Het thema voor de komende consultatie in het Zwitserse Thun is 'Integral mission and the local church. Radical, rational or rhetoric?' Er zal worden teruggekeken: welke invloed heeft het netwerk gehad? Maar ook vooruit: welke prioriteiten moeten vandaag gesteld worden? Deze vragen worden uitgewerkt in een brede visie op zending, waarin plaats is voor onderwerpen als mensenhandel, corruptie, proselitisme, donorafhankelijkheid, gastvrijheid en delen en vervolging.
www.micahnetwork.org

13 en 20 september 2012 InTransit-workshops

De crosscultureel psychologen van InTransit organiseren in september twee workshops voor mensen die terugkeren na, of zich juist voorbereiden op, een uitzending. De workshop over Re-entry is bedoeld om mensen te helpen met hun gemengde gevoelens bij terugkeer in Nederland. De workshop Samen Sterker is gericht op echtparen die zich voorbereiden op een periode in het buitenland.
www.intransit.nl

TussenRuimte 2012 | 3
Brengt dialoog ons verder?

'Dialoog' en 'ontmoeting': uitgesleten woorden, die echter hardnekkig standhouden in het christelijke vocabulaire. Het derde nummer van *TussenRuimte* in deze jaargang onderzoekt de betekenis ervan en vraagt naar hun praktische invulling in de wereldkerk van vandaag.

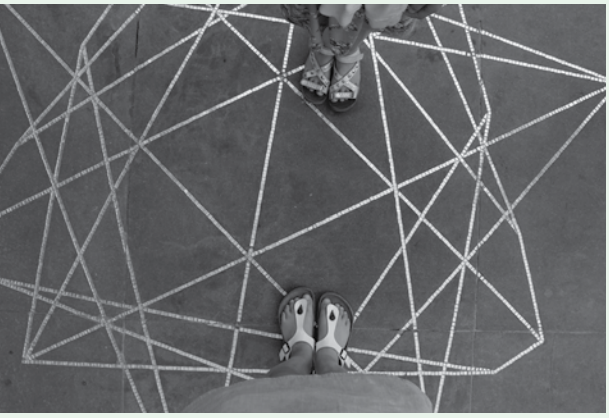

Wat bedoelen we wanneer we het woord dialoog in de mond nemen? Verwijzen we dan naar de interreligieuze dialoog, naar dialoog met het oog op mensenrechten, naar dialoog in praktische (missionaire of diaconale) samenwerking of naar dialoog om standpunten te verhelderen?
En waar brengt dialoog ons? Brengt dialoog vrede dichterbij? Komen mensen door dialoog tot bekering? Of moeten we toegeven dat de wereldreligies ondanks alle initiatieven tot dialoog in de twintigste eeuw juist meer gepolariseerd geraakt zijn? En hoe zit het met dialoog en apologetiek? Zijn het gezworen vijanden of kunnen beide benaderingen juist heel goed samengaan?
In een land als Guatemala zien we de dialoog op verschillende niveaus werken. Tussen rooms-katholieke christenen en vertegenwoordigers van de traditionele religies. Tussen kerken en groepen in de samenleving. Tussen christenen onderling.

TussenRuimte 2012 | 4 (december) bespreekt de situatie van christenen in het roerige Midden-Oosten.

TussenRuimte 2013 | 1 (maart) onderzoekt de invloed van migratie op missionair en diaconaal werk.